

Program Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2006

Białystok, 2002

S p i s   t r e ś c i

Wstęp	3
Założenia programowe rozwoju kultury województwa podlaskiego	5
Uwarunkowania rozwoju kultury w województwie podlaskim	6
1. Historia obszarów wchodzących w skład obecnego województwa podlaskiego	6
2. Województwo podlaskie w statystyce	10
3. Stan kultury w województwie podlaskim – zagrożenia, potrzeby i szanse	10
3.1. Sieć instytucji kultury w województwie podlaskim	10
3.2. Białystok – centrum kultury województwa	12
3.3. Ochrona zabytków	13
3.4. Muzea	15
3.5. Biblioteki, czytelnictwo	16
3.6. Kultura artystyczna, kultura masowa	18
3.7. Uczestnictwo w kulturze, odbiorca kultury	21
3.8. Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży	22
3.9. Kultura mniejszości narodowych	25
3.10. Finansowanie kultury	26
Główne kierunki programowe rozwoju kultury województwa podlaskiego	
w latach 2002-2006	28
1. Ochrona dziedzictwa kulturowego	28
a. Ochrona zabytków	28
b. Muzea	30
c. Sztuka ludowa, tradycje	31
2. Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży	32
3. Rozwój czytelnictwa	33
4. Tworzenie warunków do zachowania i rozwoju kultury mniejszości narodowych	34
5. Rozwój twórczości artystycznej	35
1. Kształtowanie warunków do szerokiego uczestnictwa w kulturze	

2. Wspieranie regionalizmu kulturowego	
38	
3. Promocja kultury województwa w kraju i za granicą	39

I.

II. Główne projekty realizacyjne Programu Rozwoju Kultury

III. Województwa Podlaskiego w latach 2002-2006	
.....	41

Zakończenie	45
Załączniki	47
Spis tabel i załączników	54
Bibliografia	55

Wstęp

Kulturę można zdefiniować jako całość materialnego i duchowego dorobku danego społeczeństwa. Stanowi ona o tożsamości narodu. Jest dobrem zbiorowym i zbiorowym dorobkiem, owocem twórczego i przetwórczego wysiłku kolejnych pokoleń. Niejednokrotnie w dziejach pozwoliła przetrwać narodom.

Dzięki niej przeszłość, teraźniejszość i przyszłość łączy się w spójną całość.

Kulturę tworzy człowiek i jednocześnie jest przez nią kształtowany. Kultura jest również nośnikiem wartości mających wewnątrz nas wzbogacać, rozwijać godność i nadawać sens ludzkiemu istnieniu.

Dlatego sprawom kultury należy nadać wysoką rangę w działaniach władz samorządowych wszystkich szczebli. Powinna ona podlegać szczególnej ochronie i stałej trosce. Należy też tworzyć sprzyjające warunki dla rozwoju wszystkich dziedzin kultury oraz zapewnienia dostępu do jej dóbr.

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego 2002-2006 ma za zadanie objąć najważniejsze aspekty kultury związane z regionem północno-wschodnim. Dlatego warto w tym miejscu odpowiedzieć na pytanie: Po co został stworzony ten dokument. A oto odpowiedź:

- Informacje zawarte w niniejszym tekście stanowią podstawowe kompendium wiedzy o stanie kultury w województwie podlaskim. Intencją autorów było przedstawienie rzetelnego materiału poznawczo-diagnostycznego.
- Zawarte w Programie, przewidywane scenariusze rozwoju, pozwolą jasno scharakteryzować najważniejsze przedsięwzięcia krótko- i długoterminowe bezpośrednio dotyczące kultury, które mogą być realizowane w całości lub tylko w pewnym zakresie.
- Program pozwoli na prowadzenie spójnej polityki kulturalnej przez samorządy wszystkich szczebli województwa podlaskiego.
- Dyskusja nad Programem zaktywizuje środowiska twórców i odbiorców kultury, uwrażliwi na problemy z nią związane i pozwoli skonsolidować środowiska wokół realizacji konkretnych projektów.
- Zgodnie z zapisem *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2010* Program dotyczący kultury posłuży Zarządowi Województwa do prac przygotowawczych i negocjacyjnych związanych z zawarciem kontraktu z rządem.

Niniejszy Program skorelowany z *Programem Rozwoju Turystyki i Zagospodarowania Turystycznego Województwa Podlaskiego do 2010 roku* przyczyni się do rozwoju województwa podlaskiego

- i jego aktywnej promocji.

Wyrażamy głęboką nadzieję, że uściślenie kierunków rozwoju kultury w województwie podlaskim ułatwi samorządom wszystkich szczebli oraz instytucjom, organizacjom i osobom związanym z kulturą podejmowanie decyzji w tej bardzo ważnej dziedzinie życia społecznego a także będzie pomocne w pozyskiwaniu środków pozabudżetowych. Dokument ten posiada przede wszystkim znaczenie praktyczne i będzie stanowił podstawę podczas różnych prac zarówno bieżących, jak i tych związanych z działaniami planistycznymi.

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego 2002-2006 składa się z następujących części: pierwsza przedstawia aktualne dane dotyczące naszego regionu oraz infrastruktury kultury, w kolejnej określona jest wizja i scenariusze dalszego rozwoju interesującej nas sfery społecznej. Część ostatnia zawiera konkretne działania, które będą w najbliższych latach priorytetowe dla rozwoju kultury i które będą przedmiotem negocjacji z Rządem w ramach kontraktów wojewódzkich.

Zarząd Województwa Podlaskiego składa podziękowanie Zespołowi Konsultantów, recenzentom oraz wszystkim innym osobom, które wniosły znaczący wkład w przygotowanie projektu programu.

I. Założenia programowe rozwoju kultury województwa podlaskiego

Założenia programowe rozwoju kultury województwa podlaskiego wynikają ze *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2010* przyjętej przez Sejmik Województwa Podlaskiego w 2000 r. W dokumencie tym, w rozdziale V punkcie 3. *Priorytet 3* wymienia się najważniejsze zadania warunkujące rozwój kultury i ochronę dziedzictwa kulturowego:

1. *Utrzymanie, podnoszenie poziomu i upowszechnianie działalności placówek kultury ...*
2. *Podwyższenie standardów bazy materialnej placówek kultury i rozrywki oraz jej modernizacja i rozbudowa stosowna do potrzeb ...*
3. *Tworzenie warunków do powstawania nowych placówek kultury ...*
4. *Utrzymanie i organizacja nowych imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i regionalnym oraz rozszerzenie ich zadań.*
5. *Dalszy rozwój działalności kulturotwórczej w środkach masowego przekazu ...*
6. *Inspirowanie i wspieranie rozwoju kultury ludowej i amatorskiej... z uwzględnieniem specyficznego w województwie podlaskim zróżnicowania etnicznego, narodowościowego i religijnego oraz ich promocji w kraju i za granicą.*
7. *Wspieranie działań zmierzających do rozwoju czytelnictwa i ochrony książki.*
8. *Prowadzenie wielostronnej edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży.*
9. *Ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego i form historycznych obiektów zabytkowych i obiektów o wartościach zabytkowych oraz stanowisk archeologicznych ...*
10. *Zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych.*
11. *Udostępnienie i racjonalne wykorzystanie do nowych funkcji, zwłaszcza do potrzeb turystyki i działalności kulturalnej, obiektów zabytkowych i obiektów o wartościach zabytkowych, znaczących dla historii i kultury regionu.*
12. *Twórcze kontynuowanie lokalnych tradycji budowlanych oraz nawiązanie do wartościowych historycznych sposobów aranżacji przestrzeni publicznych i form zabudowy.*
13. *Wspieranie regionalnego ruchu społeczno-kulturalnego.*

Za wspomnianym dokumentem przyjęto założenia, że **Program**:

- zawiera ustalenia prognostyczne do roku 2006, uwzględniające uwarunkowania historyczne, społeczne i gospodarcze województwa,

- zakłada, iż kultura winna być traktowana jako chroniony i rozwijany obszar ludzkiej aktywności,
- jest kontynuacją istotnych i cennych działań oraz zjawisk w kulturze województwa, poddanych niezbędnej waloryzacji,
- opiera się głównie o materiały opracowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury i organizacje pozarządowe,
- winien być wizją i misją rozwoju kultury.

II. Uwarunkowania rozwoju kultury w województwie podlaskim

1. Historia obszarów wchodzących w skład obecnego województwa podlaskiego

Aby mierzyć drogę przyszłą

Trzeba wiedzieć, skąd się przyszło

Cyprian Kamil Norwid

U zarania istnienia państwa polskiego obszar dzisiejszego województwa podlaskiego był typową krainą graniczną, na terenie której następowało przenikanie i ścieranie się wpływów polskich (mazowieckich), ruskich, jaćwieskich i krzyżackich, a później także litewskich.

W XIII i XIV w. ziemie obecnego województwa podlaskiego wchodziły przejściowo w skład Mazowsza (część zachodnia) i Litwy (część wschodnia i północna), a część południowa znajdowała się przejściowo w granicach księstwa włodzimiersko-halickiego, którego władca Daniel Romanowicz koronował się w 1253 r. w Drohiczynie na króla Rusi. Graniczne położenie powodowało, że ziemie te były terenem nieustannych walk. Proces opanowywania przez Wielkie Księstwo Litewskie obszaru dzisiejszego województwa podlaskiego rozpoczął się w pierwszej połowie XIII w. Dopiero w XV w. ustalona została granica między Litwą i Mazowszem, biegnąca od północy wzdłuż rzek: Ełk, Biebrzy, Narwi, Śliny i dalej do Bugu u ujścia Nurca, skąd biegła w górę Bugu.

Unia polsko-litewska z 1385 r. oraz złamanie potęgi Zakonu Krzyżackiego przyniosły spokój i normalizację na tych terenach oraz rozwój gospodarczy całego regionu. Obszary

wschodnie dzisiejszego województwa stanowiły od 1413 r. część województwa trockiego. Po upływie stu lat z tegoż województwa wydzielono powiaty brzeski, mielnicki, bielski oraz ziemię drohicką i w 1517 r. utworzono województwo podlaskie. W 1566 r. z województwa podlaskiego został wyłączony powiat brzeski. Resztę terenów należących dziś do województwa podlaskiego stworzyły w całości lub w części powiaty: grodzieński i trocki w województwie trockim, wołkowyski w nowogródzkim, brzeski i kamieniecki w województwie brzeskim. Zachodnia część dzisiejszego województwa (czyli obecne powiaty: łomżyński, zambrowski, kolneński, znaczna część grajewskiego i częściowo moniecki) należała do Mazowsza. Od połowy XIV wieku poszczególne części Księstwa Mazowieckiego były włączane do Korony, a w 1526 r. po wymarciu ostatnich Piastów mazowieckich przyłączono całe Mazowsze. Mnogość granic w tamtym okresie nie przeszkadzała jednak w swobodnym przenikaniu myśli i wzorców kulturowych.

Powstanie państwa polsko-litewskiego zapewniło całemu regionowi stabilizację polityczną i gospodarczą. Dzięki temu w XIV, a zwłaszcza w XV w. wzrosło tempo osadnictwa, które posuwało się z trzech kierunków. Kolonizacja mazowiecka postępowała w kierunku północno-wschodnim wzdłuż Biebrzy oraz w kierunku wschodnim między Narwią i Bugiem. Kolonizacja ruska postępowała od południowego-wschodu wzdłuż Bugu od strony Brześcia oraz od wschodu z kierunku Wołkowyska i Grodna wzdłuż dolnej Hańczy, Łosośny i Świsłoczy. Osadnictwo litewskie kierowało się od Merecza i Olity w stronę południowo-zachodnią wzdłuż Niemna i Szeszupy. Dzięki rozwojowi osadnictwa w XV w. prawa miejskie uzyskały m.in.: Łomża, Tykocin, Nowogród, Radziłów, Ciechanowiec, Zambrów, Wąsosz, Kolno, Bielsk Podlaski, Mielnik, Drohiczyn i Brańsk (niektóre z nich de facto już wcześniej były ośrodkami typu miejskiego). Część z tych miast stanie się ważnymi ośrodkami kultury i oświaty. W XVI w. nastąpiła dalsza niezwykle intensywna kolonizacja puszczy litewskich. W tym czasie powstało na tym terenie około 40% wszystkich lokacji. Były to zarówno miasta królewskie (Milejczyce, Berżniki, Kleszczele, Knyszyn, Narew, Kuźnica, Nowy Dwór, Krynki, Jałówka, Wasilków, Augustów, Lipsk, Filipów, Przerośl, Wizajny) jak i prywatne miasta magnatów (Choroszcz, Siemiatycze, Goniądz, Boćki, Gródek, Zabłudów, Sidra, Rajgród, Raczki, Sejny, Bakalarzewo, Grajewo). Odbiło się to korzystnie także w rozwoju życia duchowego, podniósł się poziom życia, w czym duże zasługi miały folwarki szlacheckie.

W 1569 r. województwo podlaskie zostało włączone do Korony i do rozbiorów było jednym z jedenastu województw małopolskich, wciskając się między Wielkie Księstwo Litewskie i Wielkopolskę (województwo mazowieckie), granicząc na niewielkim odcinku z Prusami Książęcymi. W końcu XVI w. coraz wyraźniej dały się zauważyć oznaki zastoju gospodarczego, a pół wieku później nastąpiła katastrofa społeczna i gospodarcza. Powodem najistotniejszym były wojny z połowy XVII w.: kozackie, „potop” szwedzki (1655-1660) i z Rosją (1654-1667). Na skutek tych wszystkich kataklizmów wyludniły się wówczas znaczne obszary województwa. Większość miast uległa zniszczeniu i już nie powróciła do dawnej świetności, przeobrażając się z ośrodków produkcji rzemieślniczo-przemysłowej,

nieraz wysoko wyspecjalizowanej (np. Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Tykocin) w osady rolnicze. W tym też czasie nasiliły się konflikty religijne, które nie sprzyjały rozwojowi kultury, osłabła tolerancja, co było wynikiem kontreformacji.

W końcu XVII w. i w XVIII w. powstało szereg nowych miast, które były zakładane przez właścicieli znacznych fortun magnackich i klasztory: Szczuczyn, Stawiski, Jedwabne, Czyżewo, Śniadowo, Rutki, Rudka, Białystok, Suwałki. Brak mocnych podstaw gospodarczych w większości z nich z góry przekreślał dalszy rozwój. Jednym z nielicznych wyjątków był Białystok obecna stolica województwa podlaskiego. Białystok ze wspaniałym pałacem Branickich, w którym gościli sławni ludzie kultury, stał się ważnym centrum kultury na pograniczu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. W ostatnich latach I Rzeczypospolitej nastąpił powolny rozwój całego Podlasia i Mazowsza Północno-Wschodniego. Na rozwój kultury korzystny wpływ miały klasztory jezuitów, pijarów, a przykładem mecenatu magnackiego były działania Sapiechów, Radziwiłłów i Branickich. Trudno przecenić dzieło Komisji Edukacji Narodowej i działaczy oświeceniowych.

W 1795 r. po III rozbiorze Rzeczypospolitej niemal cały obszar obecnego województwa znalazł się w zaborze pruskim, w departamencie białostockim Nowych Prus Wschodnich. W zaborze rosyjskim znalazły się tylko nieliczne miasteczka (Narewka, Milejczyce, Jałówka i Krynki) z otaczającymi je wsiami.

W 1807 r. na mocy traktatu tylżyckiego utworzono Księstwo Warszawskie. W jego granicach znalazła się zachodnia część departamentu białostockiego, z której powstał departament łomżyński. Wschodnia część obecnego województwa włączona została do Rosji jako obwód białostocki, który w 1842 r. włączono do guberni grodzieńskiej. W 1815 r. na mocy kongresu wiedeńskiego utworzono Królestwo Polskie, w ramach którego departament łomżyński został przemianowany na województwo augustowskie z siedzibą w Suwałkach. W jego skład weszło 5 obwodów: łomżyński, augustowski, kalwaryjski, mariampolski i sejneński. Zarazem odcięto dwa dawne powiaty podlaskie: sokołowski i węgrowski. Znaczący wpływ na życie kulturalne wywierał ośrodek wileński z Uniwersytetem. Ważną rolę odgrywały szkoły średnie związane z Uniwersytetem w Wilnie i Warszawie (w Białymstoku, Drohiczynie, Szczuczynie, Łomży, Suwałkach).

Po wybuchu powstania listopadowego, obwód białostocki stał się miejscem koncentracji armii rosyjskiej. Mimo dużego nasycenia obszarów oddziałami carskimi, działania partyzanckie były prowadzone w Puszczy Białowieskiej, Augustowskiej i na Kurpiach. Doszło tu także do kilku bitew m.in. pod Tykocinem, Rajgrodem i Hajnowszczyzną.

Po stłumieniu powstania listopadowego w ramach represji władze carskie w 1832 r. wprowadziły granicę celną między Królestwem Polskim a Cesarstwem. Aby uniknąć wysokich ceł część przemysłowców przeniosła swoje zakłady z Królestwa na teren obwodu białostockiego. Rozpoczął się proces uprzemysłowienia, który z czasem doprowadził do powstania prężnego ośrodka przemysłu włókienniczego. Początkowo zakłady włókiennicze powstawały głównie w miejscowościach wokół Białegostoku m. in. w Supraślu, Choroszczy

i Gródku, ale już w latach 60-tych XIX w. dominującym ośrodkiem stał się Białystok. Rozwojowi gospodarczemu sprzyjała budowa linii kolejowych: warszawsko-petersburskiej (1862), brzesko-grajewskiej (1873), Białystok-Baranowicze (1886), Siedlce-Wońkowysk (1906), Grodno-Suwałki-Orany (1899) oraz wiele innych lokalnych połączeń. Rozbudowa przemysłu pociągnęła za sobą napływ fachowców i zachodnich wzorców kulturowych, głównie protestanckich.

Burzliwy przebieg na terenie obecnego województwa podlaskiego miało powstanie styczniowe 1863-1864 r. Działania powstańcze koncentrowały się w oparciu o kompleksy leśne: Czerwonego Boru Puszczy Augustowskiej, Białowieskiej i w lasach nad rzeką Elk i Biebrzą.

Ważnym wydarzeniem było uwłaszczenie chłopów w latach 1861-1864 w cesarstwie i w 1864 r. na terenach Królestwa Polskiego. Uwolnieni od poddaństwa chłopci, pracujący na własnych gospodarstwach, przyczynili się do rozwoju gospodarki towarowej oraz rynku regionalnego. W 1866 r., w ramach unifikacji administracji, utworzono gubernię łomżyńską i suwalską. Zagroženiem dla stanu kultury rodzimej stanowiła polityka rusyfikacji. W jej ramach zniesiono kościół unicki, zakony i szkoły przy nich działające. Utrudniano podtrzymywanie tradycyjnych wzorców obyczajowo-kulturowych. Taka polityka caratu doprowadziła w konsekwencji do głębokich podziałów kulturowych. W latach 80-tych XIX w. na te tereny napłynęła fala zrussyfikowanej ludności żydowskiej tzw. „litwaków”, co jeszcze bardziej skomplikowało stosunki narodowościowo-kulturowe, ale jednocześnie Białystok obok Wilna stał się najważniejszym ośrodkiem żydowskiego życia kulturalnego. Przed I wojną światową w zachodniej części obecnego województwa zaczęło się odradzanie kultury ludowej czego przykładem jest Kurpiowszczyzna i działalność Adama Chętnika.

I wojna światowa spowodowała ogromne zniszczenia i upadek wielu osiedli miejskich. W 1915 r. Rosjanie wycofując się z tych terenów ewakuowali większość majątku ruchomego fabryk. Największe straty wojenne występowały w pasie wzdłuż Narwi, gdzie najdłużej utrzymywała się linia frontu. Niektóre miejscowości uległy całkowitej zagładzie, inne poniosły wysokie straty (np. Nowogród, Śniadowo, Jedwabne). Zaludnienie terenów obecnego województwa zmniejszyło się o około 40% w wyniku zarówno działań wojennych, jak i przymusowej ewakuacji ludności. Znaczące straty poniosła też kultura, częściowo w wyniku bezpośrednich działań wojennych, a głównie w trakcie przymusowej ewakuacji przeprowadzonej podczas odwrotu wojsk rosyjskich latem 1915 r. wywieziono wówczas w głąb Rosji archiwa, biblioteki, zbiory muzealne i inne dobra kultury. Niemcy traktowali podbity kraj jako źródło surowca i prowadzili gospodarkę rabunkową, w tym także na obszarach leśnych. Do rozkładu gospodarki w niemałym stopniu przyczyniły się kontrybucje, zarządzenia restrykcyjne, inne represje wobec ludności wiejskiej i miejskiej.

Powstanie państwa polskiego w 1918 r. zmieniło w znacznym stopniu położenie ziem obecnego województwa podlaskiego. Jednak akcja oswabadzania ziem na tym terenie przebiegała inaczej niż w pozostałej części Polski. W listopadzie 1918 r. jedynie ziemie zachodniej części województwa do rzeki Narwi uzyskały wolność. Natomiast pozostałe

tereny były stopniowo, w miarę wycofywania się niemieckich wojsk okupacyjnych z Ukrainy, zajmowane przez Wojsko Polskie. Proces ten zakończył się latem 1919 r.

2 sierpnia 1919 r. na mocy ustawy sejmowej zostało powołane województwo białostockie. Objęło ono prawie w całości trzy dawne gubernie, a mianowicie grodzieńską, łomżyńską i suwalską. Stolicą województwa zostało największe miasto – Białystok. Ostatecznie w granicach województwa znalazło się 15 powiatów oraz trzy były miasta gubernialne: Grodno, Łomża i Suwałki. Okres II Rzeczypospolitej to okres stopniowej odbudowy i rozwoju gospodarczego województwa. Także w dziedzinie kultury usuwano straty spowodowane przez wojnę, starano się przezwyciężyć schematy narzucone przez władze zaborcze, dużo uwagi poświęcono repolonizacji. Wielką rolę w propagowaniu działalności kulturalnej zaczęły odgrywać szkoły średnie, seminaria nauczycielskie oraz garnizony wojskowe. Polepszyła się łączność z Wilnem i Warszawą, przyjmowano grupy teatralne, organizowano spotkania dyskusyjne, wznowiono działalność wydawniczą. Szczególny rozwój przeżywała prasa i kino. Doceniono wartość regionalizmu, z pietyzmem zaczęto podchodzić do spraw ochrony zabytków, upamiętniania przeszłości, badań archeologicznych.

1 września 1939 r. Niemcy zaatakowały Polskę. Najcięższe walki toczono o linię rzeki Narwi, pod Wizną, Nowogrodem, Łomżą. 15 września Niemcy zajęli Białystok. Ostateczny cios zadała Armia Czerwona, która 17 września przekroczyła wschodnie granice Polski. Pod koniec września zgodnie z paktem Ribentrop-Mołotow, który podzielił Polskę na strefy wpływów, wojska radzieckie stopniowo przejmowały od władz niemieckich zajęte tereny. Obszar województwa prawie w całości włączono do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, za wyjątkiem okręgu suwalskiego, który przyłączono do Niemiec. Mimo, że rządy władzy radzieckiej trwały niespełna 2 lata, zapisały się one tragicznie w dziejach regionu. Było to nieustające pasmo aresztowań, wywózek na Sybir, wszechwładnych rządów NKWD.

22 czerwca 1941 r. Niemcy zaatakowały ZSRR i w ciągu kilku dni wyparły wojska radzieckie z terenów obecnego województwa. Miesiąc później dekretem Hitlera ustanowiono Bezirk Białystok, w granicach którego znalazła się większość ziem byłego województwa białostockiego, bez powiatu suwalskiego i ziem wcześniej włączonych do Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny okręg białostocki miał zostać włączony do Prus Wschodnich i poddany całkowitej germanizacji. Rządy niemieckie odznaczały się bezwzględną eksploatacją gospodarczą, terrorem wobec ludności oraz całkowitą eksterminacją Żydów. Obaj okupanci dążyli do zniszczenia bądź znacznego ograniczenia roli kultury polskiej, widząc w niej zagrożenie do utrzymania swej władzy. Z tego powodu dążyli do sprymityzowania kultury rodzimej i zastępowali ją własną propagandą. Okupacja to także ogromne straty wśród ludzi kultury. Wielu z nich zostało zamordowanych, ale pamiętajmy też o tych, którzy na wiele lat musieli opuścić rodzinny kraj.

Już w pierwszych dniach okupacji powstały organizacje konspiracyjne. Spośród nich najważniejszą rolę odgrywała Armia Krajowa.

27 lipca 1944 r. Białystok został zajęty przez wojska radzieckie. Południowa i środkowa część województwa została wyzwolona w lipcu i sierpniu 1944 r., północną oswobodzono w październiku 1944. Jedynie tereny na północ od Narwi oddziały niemieckie utrzymały do ofensywy styczniowej w 1945 r.

Po wojnie z województwa białostockiego odpadły ziemie wschodnie włączone do ZSRR, natomiast województwo powiększono o powiat łomżyński oraz trzy powiaty z włączonej do Polski części Prus Wschodnich: Elk, Gołdap, Olecko. W takim kształcie województwo przetrwało do czasu reformy administracyjnej w 1975 r., kiedy to z dotychczasowego województwa powstały trzy: białostockie, łomżyńskie i suwalskie. Taki układ obowiązywał do dnia wprowadzenia reformy administracyjnej 1 stycznia 1999 r., kiedy to z całego województwa białostockiego oraz części łomżyńskiego i suwalskiego powstało województwo podlaskie.

2. Województwo podlaskie w statystyce

Prześledzenie najważniejszych zjawisk zachodzących w województwie podlaskim wymaga przytoczenia danych liczbowych dotyczących naszego regionu, które pokazują nasze województwo na tle całej Polski:

- podział administracyjny: 17 powiatów, w tym 3 miasta funkcjonują na prawach powiatu; 118 gmin, w tym 82 wiejskie, 23 miejsko-wiejskie i 13 miejskich,
- powierzchnia: 20180 km² (6 miejsce w kraju),
- 36 miast (15 miejsce w kraju) i 3947 miejscowości wiejskich (5 miejsce w kraju),
- liczba mieszkańców: 1 222 700 (14 miejsce w kraju), co daje 61 osób na 1 km²,
- 58,3% ogółu ludności żyje w miastach (10 miejsce w kraju). W stosunku do 1995 r. nastąpił wzrost ludności żyjących w miastach, największy spośród wszystkich województw, o 2,4%,
- przyrost naturalny na 1000 mieszkańców wynosi 0,
- struktura wiekowa: 37,6% ogółu ludności, to osoby w wieku poniżej 25 lat (spadek w stosunku do roku 1995 o 4,3%), 13,3% - w wieku powyżej 65 lat (wzrost w stosunku do roku 1995 o 6,4%).

Przewiduje się, iż w latach następnych będzie trwał proces wyludniania się wsi oraz starzenia się społeczeństwa.

Stan finansów gmin plasuje województwo na 15 miejscu w kraju, powiatów (w tym miast na prawach powiatu) – na 7 miejscu, województwa – na 6 miejscu. Dotyczy to dziedziny dochodów i wydatków budżetowych na 1 mieszkańca. (Dane liczbowe za: *Rocznik Statystyczny Województw 2000 r.*, GUS, Warszawa 2000)

3. Stan kultury w województwie podlaskim

– zagrożenia, potrzeby i szanse

Poniższe dane zostały opracowane w Departamencie Edukacji i Kultury. Przygotowano je przede wszystkim na podstawie ankiet rozesłanych w 2000 r. do 118 gmin, 17 powiatów, 130 organizacji pozarządowych, 11 instytucji kultury oraz informacji uzyskanych w: Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku. Ogółem na 238 rozesłanych ankiet uzyskano 127 odpowiedzi (w tym od 10 organizacji).

3.1. Sieć instytucji kultury w województwie podlaskim

W województwie podlaskim funkcjonuje ogółem 380 samorządowych instytucji kultury w rozumieniu *ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (Dz. U. z 2001 r. Nr 13, poz. 123). Najwięcej, bo 267 jest bibliotek publicznych (w tym filie biblioteczne) o 8 mniej niż w roku 1997, zaś w następnej kolejności - 89 miejskich, miejsko-gminnych i gminnych domów, centrów i ośrodków kultury (ich liczba nie zmieniła się od 1997 r.). Są to instytucje wypełniające podstawowe zadania z zakresu kultury: upowszechnianie książki i różnych dziedzin kultury jak muzyka, plastyka, teatr itd. Stopień zorganizowania tych instytucji jest bardzo różny, od pełniących rolę wiodącą instytucji wojewódzkich: Książnicy Podlaskiej i Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury, po placówki z jednoosobową obsadą kadrową, zajmujące jedno słabo wyposażone pomieszczenie. Przynajmniej 1 biblioteka publiczna jest w 117 gminach (brak biblioteki w gminie Brańsk), natomiast ośrodków kultury nie ma w 21 gminach (załącznik Nr 1). Od kilku lat tendencję spadkową odnotowują wiejskie kluby i świetlice (od 16 w 1997 roku do 3 w roku 2000).

W województwie istnieje ponadto 18 muzeów, z czego 2 wojewódzkie (w Białymstoku i Ciechanowcu), 4 samorządowe niższego szczebla, 5 społecznych, 3 prywatne, 3 szkolne i jedno inne. Liczba muzeów od kilku lat nie ulega zmianie.

Funkcjonują również: 4 teatry, 1 filharmonia, 26 galerii sztuki, 22 kina, Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów”. Działalność kulturalną prowadzą również placówki akademickie, szkolne, osiedlowe, zakładowe, wojskowe i inne, a także parafie. Coraz szerszą działalność w zakresie kultury prowadzi Rada Ruchów Katolickich Archidiecezji z terenów województwa podlaskiego i Akcja Katolicka. Ważną rolę pełnią organizacje pozarządowe zajmujące się problematyką kultury, których na terenie województwa zarejestrowano ponad 170 (załącznik Nr 2).

Jedyną państwową instytucją kultury w województwie jest Ośrodek Pracy Twórczej na Wigrach Ministerstwa Kultury.

Największą ilość instytucji kultury spotyka się w miastach. Dotyczy to głównie Białegostoku, Łomży i Suwałk. Tutaj też działa większość związków twórczych, stowarzyszeń i innych organizacji zajmujących się problematyką kultury. Na ogół samorządy wykazują duże zrozumienie dla spraw kultury, wspierają działalność instytucji i dofinansowują cenniejsze inicjatywy w tym zakresie. Im niżej zorganizowana jednostka administracyjna, tym trudniejsza jest tam sytuacja w kulturze. Władze samorządowe, borykając się z kłopotami finansowymi, przeznaczają środki na kulturę w ostatniej kolejności. Zauważa się często nikłe zainteresowanie radnych gmin sprawami kultury. W efekcie, likwidowane są kluby, świetlice wiejskie, filie i punkty biblioteczne. Dodatkowo, związana z reformą oświaty likwidacja małych wiejskich szkół, spowodowała, że wsie pozbawione są jakichkolwiek możliwości organizacji życia kulturalnego. W większości gmin brak również sponsorów, od których można byłoby pozyskiwać środki na działalność kulturalną.

Na podstawie danych uzyskanych w ankietach, rozesłanych do wszystkich gmin i powiatów województwa podlaskiego, dostrzega się brak wykwalifikowanych pracowników kultury. Praca na prowincji jest nieatrakcyjna. Brakuje środków na zadawalające płace animatorów kultury. Organizowanie życia kulturalnego przez instytucje kultury i organizacje pozarządowe stwarza nieefektywny system konkurencji. Przyczyną, między innymi, jest brak umiejętności i zdefiniowania działania pracowników w nowych realiach, w których miejsca przewidziane są dla menedżerów kultury. Niestety do tej pory zdarzają się często pracownicy łączący różne funkcje, np. pracownika merytorycznego kultury i urzędnika stanu cywilnego.

W działaniach merytorycznych dominują imprezy o charakterze masowym, są to głównie festyny, obchody dni miast. W 117 ankietach wymieniono około 320 imprez masowych i 60 imprez tematycznych. Brakuje równowagi między działalnością służącą tylko rozrywce, a nakierowaną na rozwój artystyczny, na budowanie świadomości kulturowej. Jest to proces, który hamuje rozwój mikroelit społeczeństwa.

Należy jednak podać przykłady wysokiej świadomości kulturowej mieszkańców gmin i wsi, którzy widzą potrzebę działania dla swojej „małej ojczyzny”, jak np. Stowarzyszenie Krzewienia Kultury „Lotos” w Studziankach, (gmina Wasilków), Stowarzyszenie Przyjaciół Dowspudy (gmina Raczek), Towarzystwo Przyjaciół Lipska n/Biebrzą, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów w Łomży, Towarzystwo Przyjaciół Supraśla.

Oddzielnego omówienia wymaga powiat jako jednostka administracyjna, która również, zgodnie z przepisami, ma obowiązek pełnić zadania w zakresie kultury, m.in. prowadzić przynajmniej jedną bibliotekę publiczną. W rzeczywistości żaden powiat nie utworzył samodzielnej biblioteki powiatowej. Dziewięć powiatów, w tym jeden grodzki, powierzyło pełnienie zadań biblioteki powiatowej istniejącym bibliotekom publicznym (załącznik Nr 3). Instytucje kultury prowadzą jeszcze: powiat ziemski łomżyński (ROK w Zbójnej i Muzeum w Drozdowie) oraz 3 powiaty grodzkie. Pozostałe powiaty nie

prowadzą instytucji kultury, a środki, które przeznaczają na działalność kulturalną są bardzo niskie.

Poważnym utrudnieniem w funkcjonowaniu niektórych instytucji kultury jest ich statutowy zakres działania nie pokrywający się z podporządkowaniem administracyjnym. Przykładem jest Muzeum Północno-Mazowieckie, instytucja powiatu grodzkiego w Łomży, która posiada oddział Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie leżący na terenie powiatu ziemskiego łomżyńskiego. Stwarza to problemy w finansowaniu utrzymania i działalności Skansenu. Podobna sytuacja istnieje w Suwałkach, a dotyczy działalności Muzeum Okręgowego i Regionalnego Ośrodka Kultury i Sztuki.

3.2. Białystok – centrum kultury województwa

W Białymstoku działa 5 wojewódzkich samorządowych instytucji kultury:

- Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki,
- Filharmonia Białostocka,
- Muzeum Podlaskie,
- Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego,
- Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury,

6 instytucji prowadzonych przez Gminę Białystok:

- Białostocki Teatr Lalek,
  - Białostocki Ośrodek Kultury,
  - Galeria „Arsenał”,
  - Muzeum Wojska,
  - Galeria im. Sleńdzińskich,
  - Dom Kultury Śródmieście,
- ponadto działa:
- Centrum Kultury Prawosławnej,
  - 18 klubów i domów kultury spółdzielni mieszkaniowych,
  - 4 kina,
  - 14 galerii samorządowych,
  - 6 szkół artystycznych państwowych i niepaństwowych (Zespół Szkół Muzycznych im. I. J. Paderewskiego, Prywatna Szkoła Muzyczna I Stopnia Nr 1, Nr 2 i Nr 3, Niepubliczna Szkoła Muzyczna I i II Stopnia im. A. German, Niepubliczne Policealne Studium Plastyczne),
  - 2 wyższe uczelnie artystyczne (filie uczelni warszawskich),
  - 76 organizacji pozarządowych, które w swoim zakresie działania mają sprawy kultury (około 45% wszystkich tego rodzaju stowarzyszeń działających w województwie), Fundacja Wierszalin i Fundacja im. dr L. Zamenhofs.

Wydawane są 22 tytuły prasy (ok. 32% wszystkich tytułów wychodzących w województwie), funkcjonuje 5 rozgłośni radiowych, 1 Regionalna Telewizja TVP, 4 telewizje kablowe. Istnieje największe w województwie środowisko twórcze (7 oddziałów i kół związków twórczych), działa 139 zespołów artystycznych (muzycznych, teatralnych, tanecznych, chórów, orkiestr dętych itd.) Ta różnorodność i wielość jednostek zajmujących się kulturą stawia Białystok jednoznacznie w roli centrum kultury województwa.¹

Wojewódzkie instytucje kultury pełnią ważną rolę kulturotwórczą, edukacyjną i upowszechnieniową, oddziałując na teren całego województwa. Przykładem mogą być audycje muzyczne organizowane przez Filharmonię Białostocką w szkołach i przedszkolach województwa, lekcje muzealne organizowane przez Muzeum Podlaskie, spektakle teatralne dla dzieci, młodzieży i dorosłych z całego województwa. Książnica Podlaska i Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury pełnią rolę instytucji instrukcyjno-metodycznych, współpracując z placówkami w terenie (instruktaż, szkolenia, organizacja imprez o wojewódzkim zasięgu).

Białystok to również miejsce wielu imprez kulturalnych, z których niewielki procent ma znaczenie ponadregionalne i prezentuje wysoki poziom merytoryczny. Białystok nie organizuje imprezy, która byłaby właściwa dla rangi metropolii – stolicy województwa. Brakuje wydarzenia kulturalnego, z którym Białystok byłby utożsamiany, tak jak to się dzieje w innych częściach Polski (Międzynarodowy Festiwal Piosenki – Sopot, Międzynarodowy Festiwal Polskiej Piosenki – Opole, Przystanek Olecko – Olecko, Rawa Blues – Katowice, Międzynarodowy Festiwal Teatrów Ulicznych – Jelenia Góra, Malta Międzynarodowy Festiwal Teatru – Poznań). Nie ma przedsięwzięcia, które wskazywałoby na to, że Białystok jest centrum wielokulturowego regionu. Nie jest również dotychczas wykorzystany fakt, że Białystok posiada jeden z najlepszych teatrów lalek w Polsce, Wydział Sztuki Lalkarskiej Akademii Teatralnej i uznawany jest za stolicę polskiego lalkarstwa. Brak jest także istotnego przedsięwzięcia kulturalnego związanego z językiem esperanto i jego twórcą, białostoczaninem dr Ludwikiem Zamenhofem.

Przyczyną takiego stanu rzeczy nie jest brak pomysłów, czy też sprawnych organizatorów, lecz stosunkowo niskie nakłady finansowe na kulturę ze źródeł budżetowych oraz niewielki zakres skutecznego pozyskiwania środków pozabudżetowych.

Bolączką jest również brak wielofunkcyjnej sali widowiskowej z prawdziwego zdarzenia oraz nowoczesnego amfiteatru w dobrym stanie technicznym. Obecnie największą jest sala Teatru Dramatycznego z 502 miejscami. Uniemożliwia to realizację wielu przedsięwzięć artystycznych na szeroką skalę, adresowanych do dużego grona odbiorców. Istnieje jednak szansa na poprawę tej sytuacji poprzez budowę wielofunkcyjnej sali widowiskowej na terenie Politechniki Białostockiej i przez nią realizowanej.

Według opinii z większości ankiet jednostek samorządowych Białystok stanowi ważne centrum kulturalne jedynie dla gmin położonych blisko stolicy. Im od niej dalej, tym rola Białegostoku jest mniejsza.

---

¹ *Kultura w Białymstoku, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku*, Białystok, 2001

3.3. Ochrona zabytków²

W województwie podlaskim zaewidencjonowanych jest ok. 25.000 nieruchomych dóbr kultury. Na liczbę tę składają się następujące grupy obiektów zabytkowych:

- 1) około 70 zabytkowych rozplanowań miejskich i wiejskich,
- 2) około 300 zabytkowych parków i ogrodów w bardzo zróżnicowanym stanie zachowania (jest to najczęściej stan zły lub bardzo zły, tylko nieliczne parki zachowały się w dobrym stanie),
- 3) około 1200 zabytkowych cmentarzy (w tym jeden z najstarszych w Polsce – w Łomży) i pojedynczych mogił różnych wyznań (katolickich, unickich, prawosławnych, staroobrzędowców, protestanckich, żydowskich, muzułmańskich),
- 4) około 250 zabytkowych wiatraków, młynów wodnych, obiektów przemysłu wiejskiego, przeważnie w bardzo złym stanie zachowania,
- 5) około 23000 zabytków architektury (m.in. zabytki sakralne, architektura użyteczności publicznej i reprezentacyjne budynki administracyjne, szkolne, kamienice mieszkalne, architektura militarna itd.) oraz budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego (chałupy wiejskie i drewniane domy mieszczkańskie, budownictwo gospodarskie, kuźnie itp.). To właśnie ta grupa zabytków ma decydujący wpływ na specyficzny i niepowtarzalny charakter dziedzictwa kulturowego tych ziem.

Z tej liczby wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych jest 2147 obiektów zabytkowych z różnych wymienionych wyżej grup.

Drugą ważną grupą obiektów zabytkowych są tzw. ruchome dobra kultury, znajdujące się poza zbiorami muzealnymi, takie jak: zabytki malarstwa, rzeźby, materiały drukowane, wyroby rzemiosła artystycznego (różnych technik włókienniczych, dzieła sztuki z metali szlachetnych i półszlachetnych, ruchome wyposażenie świątyń różnych wyznań, sprzęty, meble i wiele innych). Do chwili obecnej zewidencjonowano w województwie podlaskim 9823 zabytki ruchome a do rejestru zabytków ruchomych wpisano z tej liczby 3350 najcenniejszych dzieł sztuki i przedmiotów rzemiosła artystycznego.

Właścicielami większości zabytków nie będących mieniem związków wyznaniowych są osoby prywatne oraz samorządy. I to właśnie na nich, zgodnie z literą i duchem *ustawy o ochronie dóbr kultury*, ciąży obowiązek utrzymania we właściwym stanie tej substancji. Niestety, samorządy z tego obowiązku nie wywiązują się najlepiej: nie prowadzą wymaganej ustawy ewidencji dóbr kultury, na ochronę zabytków nie przeznaczają środków finansowych lub w śladowej wysokości. Zabytki najczęściej przegrywają z innymi potrzebami gminnymi. Może tak się stać, że zabytki nie doczekają środków na ratowanie, wśród innych „pilniejszych” zadań realizowanych przez samorządy.

---

² Temat ten opracowano na podstawie informacji pisemnej Wojewódzkiego Podlaskiego Konserwatora Zabytków z 14 września 2000 r.

Obecnie w najlepszym stanie zachowania są zabytki, będące własnością Kościoła Katolickiego i Cerkwi Prawosławnej. Mimo wielu problemów, oba główne na terenie naszego województwa wyznania – przy znacznej pomocy Państwa, drogą dotacji ze środków Generalnego Konserwatora Zabytków i Funduszu Kościelnego, a także przy pomocy samorządów, starają się utrzymać w należyтым stanie będące w ich gestii zabytkowe świątynie oraz ich zabytkowe wyposażenie.

Wśród zabytków będących w gestii samorządów, w najlepszym stanie są zabytki przeznaczone na szeroko rozumianą działalność kulturalną – przede wszystkim muzea, biblioteki, domy kultury. Gorzej wypada ocena obiektów przeznaczonych na działalność oświatową, która zawsze wiąże się z bardzo intensywnym użytkowaniem i koniecznością wprowadzenia daleko idących zmian adaptacyjnych.

Odrębny problem stanowią zabytki źle użytkowane, bądź pozbawione użytkownika. Poszukiwania właściwych użytkowników dla opuszczonych i zaniedbanych, często zdewastowanych zabytków są niezwykle trudne. Przykładem tego rodzaju zabytków są np. zespoły dworskie w Tołoczках Wielkich i Tarnowie, browar w Jeżewie, synagogi w Orli, Ciechanowcu i Milejczycach, gdzie przerwano rozpoczęte przed laty prace adaptacyjne. Problem ten dotyczy także elektrowni w Suwałkach, kilkudziesięciu wiatraków oraz wielu innych zabytków będących w bardzo złym stanie technicznym i można je uznać w większości za dobra utracone.

Ważnym problemem jest zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych. W ostatnich latach nasiliły się procesy zatracania dziedzictwa krajobrazowo – architektonicznego. To niepokojące zjawisko przejawia się w nasilających się, a nie uwzględniających tradycji historycznej, procesach urbanizacji na atrakcyjnych terenach kulturowo-przyrodniczych takich jak doliny rzek czy obrzeża lasów. Przyczynia się to do zeszpecenia krajobrazu oraz dewastacji środowiska kulturowego. Równocześnie następuje proces zacierania historycznych układów przestrzennych miejscowości, szlaków komunikacyjnych oraz odchodzenie od lokalnych tradycji budownictwa.

Największym zagrożeniem dla substancji zabytkowej regionu jest masowe zastępowanie drewnianego budownictwa małomiasteczkowego i wiejskiego nowymi realizacjami o rozwiązaniach kosmopolitycznych, w żaden sposób nie powiązanych z tradycją regionalnego budownictwa.

3.4. Muzea

Muzea województwa podlaskiego, zgodnie z wymienioną wyżej ustawą sprawują ochronę dóbr kultury w stosunku do zabytków znajdujących się w tych instytucjach, ich zadaniem jest również pozyskiwanie zabytków, zwłaszcza z terenu swojego działania. Ilość zbiorów zgromadzonych przez sześć samorządowych muzeów prezentuje poniższa tabela:

Tabela 1. Zbiory zgromadzone przez muzea samorządowe

	Nazwa Muzeum	Organizator	Zgromadzone zbiory	Nabytki w 1999 r.	Nabytki w 2000 r.
1.	Muzeum Podlaskie w Białymstoku	samorząd wojewódzki	71 783	1 825	1 860
2.	Muzeum Północno-Mazowieckie w Łomży	powiat grodzki	23 459	165	238
3.	Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu	samorząd wojewódzki	22 028	539	828
4.	Muzeum Okręgowe w Suwałkach	powiat grodzki	15 082	216	179
5.	Muzeum Wojska w Białymstoku	powiat grodzki	11 537	603	446
6.	Muzeum Przyrody w Drozdowie	powiat ziemski	4 187	42	107
	Ogółem		148 076	3 390	3 658

Dane przygotowane przez Muzeum Podlaskie w Białymstoku

Brak wystarczających środków finansowych na zakup i konserwację muzealiów, to podstawowy problem dotyczący wszystkie instytucje muzealne regionu. W działalności upowszechnieniowej i popularyzatorskiej muzea mogą poszczycić się osiągnięciami w dziedzinie wystawiennictwa, wydawniczej i organizacji imprez. Jako przykłady można wymienić: wystawę *Wędrówki archeologiczne. Z grodu do miasta* w Muzeum Podlaskim, wydawnictwo w formie bibliofilskiej Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu *Testament księdza Krzysztofa Kluka*, *Festyn archeologiczny* organizowany przez Muzeum Okręgowe w Suwałkach.

Wraz z reformą administracyjną kraju, z dniem 1 stycznia 1999 r. nastąpiła zasadnicza zmiana sytuacji muzeów: z pięciu muzeów wojewódzkich, pozostały jedynie dwa o statusie wojewódzkim – Muzeum Podlaskie w Białymstoku i Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu. Stąd też większość terenu województwa nie jest objęta działaniami badawczymi realizowanymi przez pracowników muzeów. Bezpowrotnie z krajobrazu regionu giną obiekty, zabytki ruchome, wytwory i zjawiska, charakterystyczne tylko dla województwa podlaskiego.

W województwie podlaskim jedynym zarejestrowanym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu (1998 r.). Wpisanie do Państwowego Rejestru Muzeów jest potwierdzeniem wysokiego poziomu merytorycznej działalności i znaczenia zbiorów muzealnych.

Niezaprzeczalną wartością są 3 skanseny (Białostockie Muzeum Wsi – oddział Muzeum Podlaskiego, zespoły skansenowskie Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu, Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie – oddział Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży), w których prezentowane są przede wszystkim zabytki

budownictwa drewnianego. Ich utrzymanie jest dość kosztowne, stanowią jednak obok walorów zabytkowych, dużą atrakcję turystyczną i edukacyjną, która będzie rosła wraz z cywilizacyjnymi przekształceniami wsi.

Nowym zjawiskiem jest tworzenie społecznych lub prywatnych izb regionalnych i skansenów, np. w Koźlikach, Białowieży, Bielsku Podlaskim.

Muzea borykają się także z brakiem środków na remonty i modernizacje (siedziby są najczęściej obiektami zabytkowymi), brakiem środków na zakupy nowych muzealiów, otwarcie nowych oddziałów, czego przykładem jest Muzeum Ikon w Supraślu Oddział Muzeum Podlaskiego, a Muzeum Północno-Mazowieckie w Łomży dodatkowo z problemem zwrotu budynku prawowitemu właścicielowi. Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce jako instytucji społeczna od lat własnymi siłami stara się o dokończenie budowy i przygotowanie stałej ekspozycji muzealnej.

Innym problemem jest ochrona kultury niematerialnej. Składa się na nią ocalenie od zapomnienia zwyczajów, obrzędów, pieśni, przyspiewek i tego wszystkiego, co charakteryzuje kulturowo dany region i jego społeczność. Dokumentowaniem i upowszechnianiem takiego dorobku pokoleń zajmują się oprócz muzeów, przede wszystkim etnografowie zatrudnieni w Wojewódzkim Ośrodku Animacji Kultury w Białymstoku, Regionalnym Ośrodku Kultury w Łomży i Suwałkach. Jest ich jednak zbyt mało, aby zbadać, zarejestrować, opracować i udokumentować zróżnicowane bogactwo kulturowe naszego regionu.

3.5. Biblioteki, czytelnictwo

W latach 90-tych sieć bibliotek publicznych uległa zasadniczym zmianom ilościowym, jakościowym i organizacyjnym. Wiele bibliotek zlikwidowano, zwłaszcza filii bibliotecznych i punktów bibliotecznych. Wiele połączono z innymi instytucjami kultury oraz z bibliotekami szkolnymi. Proces łączenia trwa nadal. Sposoby dokonywania połączeń bibliotek publicznych ze szkolnymi są różne. Albo funkcjonują w szkole obok siebie dwie biblioteki, albo połączono księgozbiory, katalogi, prowadzi się wspólną ewidencję zakupów i czytelników. Takie działania powodują ograniczenie działalności statutowej bibliotek publicznych a to z kolei powoduje ograniczenie dostępu do placówek bibliotecznych. Poza tym zjawisko to jest niezgodne z Ustawą z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. W województwie podlaskim na 118 gmin ogółem w 117 są biblioteki. Tylko w 72 gminach biblioteki są samodzielne statutowo.

Zgodnie z danymi opracowanymi przez Książnicę Podlaską w 2000 r. zarejestrowano w woj. podlaskim 267 bibliotek.

Zbiory bibliotek publicznych liczą ponad 4 mln. woluminów. Większość z nich, to książki zakupione przed 1990 r. Wymagają one selekcji i uzupełnienia nowościami wydawniczymi. Reforma ustrojowa kraju oraz dalsze reformy, szczególnie w obliczu zmian

zachodzących w oświacie, powodują konieczność intensywnego zakupu nowości. Rzeczywistość jest zupełnie inna. Brak środków finansowych na zakup spowodował, iż biblioteki publiczne zakupujące w latach 80-tych 18 woluminów na 100 mieszkańców, w roku 2000 zakupiły 4,6 wolumina na 100 mieszkańców.

Równie zła sytuacja dotyczy oferty prasowej bibliotek. Niektóre biblioteki, szczególnie w mniejszych miejscowościach nie mają ani jednego tytułu gazety i czasopisma.

Świadczy to o niedostatecznym zaopatrzeniu bibliotek w nowości wydawnicze. Oznacza również, że potrzeby czytelników nie są zaspokajane. Potwierdza to również statystyka biblioteczna. Liczba czytelników z roku na rok rośnie a liczba wypożyczeń maleje.

Tabela 2. Liczba czytelników w województwie podlaskim

Rok	woj. białostockie	woj. łomżyńskie	woj. suwalskie	Razem
1997	113.946	49.359	88.339	251.644
1998	115.013	49.090	89.306	253.409
1999	Woj. podlaskie	-	-	198.220
2000	Woj. podlaskie	-	-	199.823

Dane Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku. Dane za lata 1997-1998 nie są porównywalne z danymi z lat 1998-1999.

Obserwuje się stale wzrastające zainteresowanie czytelników literaturą edukacyjną na różnych poziomach od uczniów szkoły podstawowej do studentów. Reforma systemu edukacji wprowadziła nowy kanon lektur, których nie było przedtem w bibliotekach, a to wymaga stałego uzupełniania. Studenci poszukują podręczników i literaturę naukową z wielu dziedzin wiedzy. Zainteresowania czytelnicze, wielotysięcznej grupy studentów, zwłaszcza zaocznych, odwiedzających biblioteki publiczne, pokrywają się z kierunkami studiów występujących na uczelniach państwowych i licznych prywatnych, funkcjonujących w naszym województwie.

Czytelnicy coraz częściej udają się do bibliotek w poszukiwaniu specjalistycznej literatury o wąskiej tematyce. Jeżeli jej nie otrzymują to chcą wiedzieć, w której bibliotece w swoim mieście lub innej bibliotece krajowej tę publikację znajdą. Ludzie młodzi, oprócz możliwości korzystania z tradycyjnych źródeł informacji, piśmiennictwa drukowanego, oczekują na możliwość korzystania z multimediiów, baz elektronicznych pełnotekstowych i bibliograficznych, komputerowych programów edukacyjnych, ze swobodnego dostępu do INTERNET-u.

Możliwości bibliotek rozmiągają się z potrzebami użytkowników. Brak sprzętu komputerowego ogranicza możliwości informacyjne bibliotek. Biblioteka powinna być centrum informacji na swoim terenie. Komputery posiada 25 spośród 253 bibliotek terenowych (bez Książnicy Podlaskiej), czyli 9,9%, a tylko 9 bibliotek terenowych posiada

dostęp do INTERNET-u, czyli 3,6%. Dostęp każdej biblioteki do INTERNET-u, a więc do informacji globalnej, powinien być w najbliższej przyszłości standardem.

Stopień komputeryzacji Książnicy Podlaskiej jest najwyższy w województwie, chociaż niepełny. Dotyczy to niestety tylko biblioteki głównej. Filie biblioteczne nie posiadają komputerów i nie mogą korzystać z systemu informacyjnego Książnicy, przede wszystkim z centralnego katalogu komputerowego, który informuje w której placówce na terenie miasta znajduje się poszukiwana książka. Istnieje również możliwość korzystania z elektronicznych baz danych: tworzonych w Książnicy Podlaskiej oraz obcych baz bibliograficznych i pełnotekstowych. Biblioteka ma dostęp do INTERNET-u, poczty elektronicznej oraz własną stronę WWW. Ważnym problemem jest stworzenie katalogu komputerowego obejmującego całość zbiorów Książnicy oraz zakup zintegrowanego systemu bibliotecznego, który umożliwiłby dalszą automatyzację procesów bibliotecznych oraz włączenie Książnicy do metropolitarnej sieci informatycznej „Biaman”.

Rozwijają się usługi informacyjne świadczone przez Dział Informacyjno-Bibliograficzny. Zapytania dotyczą źródeł informacji pochodzących ze zbiorów innych bibliotek, w kraju i zagranicą. Biblioteka tworząc rozległą sieć rozpowszechniania informacji stanowi efektywną bazę kształcenia ustawicznego. Rosnący popyt na wiedzę wymusza stosowanie osiągnięć najnowszej techniki, na poziomie oczekiwanym przez społeczeństwo. Niezbędne jest utworzenie kolejnej agendy informacyjnej przeznaczonej głównie dla korzystających z INTERNET-u i multimediiów.

Książnica pełni rolę głównej biblioteki regionalnej dla całego woj. podlaskiego, która gromadzi książki, czasopisma i dokumenty życia społecznego dotyczące regionu oraz opracowuje i wydaje bibliografię regionalną. Problemem jest dotarcie do wszystkich publikacji, sukcesywne pozyskiwanie nowości, ponieważ nie wszyscy wydawcy przekazują swoje wydawnictwa do zbiorów regionalnych.

Książnica świadczy również usługi dla ludzi niepełnosprawnych, niewidomych, udostępniając „książkę mówioną” w ramach Wypożyczalni Książki Mówionej. Stale jednak zbyt małe środki są przeznaczane na czytelnictwo i inne działania osób niepełnosprawnych. Jest to szczególnie ważne dzisiaj gdy stoimy u progu wejścia do struktur Unii Europejskiej, w której istnieją wysokie standardy związane z równouprawnieniem. Nie zaspokajanie potrzeb i nie umożliwianie rozwoju kulturalno-społecznego osób niepełnosprawnych m.in. poprzez dostęp do publikacji jest rodzajem dyskryminacji społecznej człowieka.

3.6. Kultura artystyczna, kultura masowa

Kultura artystyczna, zwana często „wysoką” to obszar, na którym powstają zjawiska wartościowe i społecznie cenne z uwagi nie tylko na walory artystyczne, ale także poznawcze i intelektualne, to również źródło sfery wartości, do których odniesienie mieć mogą różne grupy kulturowe.

O kulturze artystycznej w województwie podlaskim można mówić w kontekście działalności 4 teatrów zawodowych, filharmonii, związków twórczych oraz twórców niezrzeszonych – literatów, plastyków, muzyków, aktorów, fotografików.

Spośród teatrów najbardziej znany w Polsce i poza granicami jest Teatr Wierszalin z siedzibą w Supraślu, prezentujący wysoki poziom artystyczny, zdobywca wielu wyróżnień i nagród, w tym 2-krotnie prestiżowej "Fringe First" w Edynburgu. Jego istnienie jest jednak zagrożone brakiem środków finansowych. Utrzymuje się jedynie ze sporadycznych dotacji celowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz dochodów własnych.

Białostocki Teatr Lalek prezentujący spektakle dla dzieci i dorosłych, szczyci się mianem jednego z najlepszych teatrów lalkowych w Polsce. To również zdobywca wielu nagród, zwłaszcza za spektakle dla dorosłych („Niech żyje Punch”, „Krótki kurs piosenki aktorskiej”, „Cyrano de Bergerac” i inne).

Teatr Dramatyczny od lat borykał się z problemami związanymi z poziomem artystycznym prezentowanych spektakli, i co się z tym wiąże, uznaniem widzów i frekwencją. Od dwóch lat realizowany jest program tworzenia dobrego zespołu aktorskiego. Nawiązano kontakt z uznanymi reżyserami. Zauważa się dzięki tym działaniom, a także wprowadzeniu nowych form promocji Teatru (np. premiery akademickie), wzrost rangi Teatru w życiu kulturalnym regionu, większe zainteresowanie publiczności spektaklami, a także pochlebne recenzje krytyków teatralnych w prasie krajowej.

Filharmonia Białostocka od kilku lat z powodzeniem realizuje swoje dość zróżnicowane plany repertuarowe – od ambitnych i trudnych dzieł symfonicznych – do lżejszych utworów, schlebających mniej wyrobionym gustom. Dzięki rozlicznym zabiegom menedżerskim, pozyskuje środki na zaproszenie i prezentację takich solistów, dyrygentów i wykonawców, jak np.: Piotr Anderszewski, Vadim Brodski, Jerzy Maksymiuk, Janusz Olejniczak, Kaja Danczowska, Agnieszka Duczmal, Sinfonia Varsovia i in.

Filharmonia jest również organizatorem co 4 lata Ogólnopolskiego Przeglądu Młodych Dyrygentów im. Witolda Lustosławskiego, imprezy mającej na celu prezentację i promocję młodych polskich dyrygentów, wchodzących na scenę życia muzycznego. Przegląd stanowi ogólnopolską eliminację do Międzynarodowego Konkursu Dyrygenckiego im. G. Fitelberga w Katowicach.

Łomża może poszczycić się jedyną w województwie profesjonalną imprezą teatralną pod nazwą „Międzynarodowy Festiwal Teatru w Walizce” organizowaną przez Teatr Lalki i Aktora w Łomży. W roku 2002 planowane jest oddanie do użytku nowego obiektu na potrzeby tego Teatru z widownią na 100 osób, galerią i kawiarnią dziecięcą.

Działa tu również Łomżyńska Orkiestra Kameralna, mająca swoje grono melomanów.

Artystyczną kulturę muzyczną prezentuje też 10 kameralnych zespołów działających przy Filharmonii Białostockiej, chóry akademickie oraz zawodowy „Cantica Cantamus”.

Działa 26 galerii plastycznych, z których 7 ma charakter profesjonalnych instytucji kultury.

Wydawane jest pismo artystyczne „Kartki” w Białymstoku oraz „Krasnogruda” (w pewnym zakresie) – w Sejnach. Na wysokim poziomie działa Wydawnictwo „Benkowski” w Białymstoku oraz Stowarzyszenie Prasoznawcze „Stopka” (Oficyna Wydawnicza „Stopka”) w Łomży. Tomiki, najczęściej poezji, wydaje Książnica Podlaska, Oddział Związku Literatów Polskich, Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża”, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury, Regionalny Ośrodek Kultury i Sztuki w Suwałkach. Wyróżniającymi się w skali kraju są ostatnie albumy fotografii Wiktora Wołkwa *Krzyż i Słońce*.

Imprezy z dziedziny kultury artystycznej, to oprócz wymienionych już, Ogólnopolskiego Przeglądu Młodych Dyrygentów i Międzynarodowego Festiwalu Teatru w Walizce:

- Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Hajnówce,
- Dni Sztuki Współczesnej w Białymstoku,
- „Hora Cantavi” – Międzynarodowe Recitale w Suwałkach,
- Warsztaty Chóralne Polskiego Chóru Pokoju,
- Międzynarodowy Plener Malarski w Białowieży,
- Międzynarodowy Konkurs Duetów Fortepianowych w Białymstoku,
- Ogólnopolski Plener Meblarski „Hajnówka”,
- Katedralne Koncerty Organowe w Białymstoku,
- Międzynarodowy Plener Rzeźbiarski w Granicie „Integrart” w Maćkowej Rudzie koło Suwałk.

Brakuje ważniejszych wydarzeń artystycznych, promujących nasz region z dziedziny literatury, fotografii.

W województwie działają następujące związki twórcze:

- 1) Związek Polskich Artystów Plastyków – Okręg Białostocki,
- 2) Związek Polskich Artystów Plastyków – Polska Sztuka Użytkowa Oddział w Białymstoku,
- 3) Związek Literatów Polskich – Oddział w Białymstoku,
- 4) Związek Polskich Artystów Fotografików – Okręg Północno-Wschodni,
- 5) Stowarzyszenie Twórców Ludowych – Oddział Białystok,
- 6) Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków, Samodzielne Koło w Białymstoku,
- 7) Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża” w Białymstoku,
- 8) Stowarzyszenie Twórcze „Studio Form Wzorniczych Hajnówka” w Hajnówce,
- 9) Związek Artystów Scen Polskich – koło w Białymstoku.

Tworzą również artyści poszczególnych dyscyplin – niezrzeszeni.

Wolnorynkowy ustrój państwa sprawia, że nie tylko możliwości twórcze i kryteria artystyczne decydują o sukcesie dzieła lub powodzeniu przedsięwzięcia artystycznego. W dużym stopniu decydują czynniki pozaartystyczne, takie jak np. promocja, czy kwalifikacje menedżerskie. Środowisko twórcze jest więc bardzo zróżnicowane pod względem sposobu i zasięgu uprawiania twórczości, a także poziomu życia. Wielu artystów,

zwłaszcza artystów nie pracujących etatowo, żyje poniżej minimum socjalnego, wielu zrezygnowało z ambicji artystycznych na rzecz komercji. Nieliczni odnoszą niepodważalny sukces (Leon Tarasewicz, Wiktor Wołkow, Stanisław Woś, Piotr Tomaszuk, Tadeusz Słobodzianek, Andrzej Strumiłło).

Województwo podlaskie z jednym Oddziałem TVP, jedną publiczną rozgłośnią radiową i kilkoma instytucjami artystycznymi, nie jest dobrym miejscem realizacji kariery artystycznej. Najzdolniejsi mający szansę na sukces, wyjeżdżają stąd najczęściej do Warszawy, gdzie możliwości są o wiele większe.

Ważną rolę spełnia więc mecenat samorządu terytorialnego przejawiający się w udzielaniu dotacji na najbardziej istotne przedsięwzięcia artystyczne (przede wszystkim samorząd Województwa Podlaskiego oraz samorządy Białegostoku, Łomży i Suwałk). Na uwagę zasługuje także ustanowienie nagród i stypendiów Marszałka Województwa Podlaskiego w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony zabytków. W tych dziedzinach nagrody i stypendia przyznaje również Starosta Powiatu Łomżyńskiego. Prezydent Białegostoku przyznaje doroczną nagrodę w dziedzinie twórczości artystycznej i upowszechniania oraz nagrodę literacką im. Wiesława Kazaneckiego.

Bogactwo wielokulturowości województwa podlaskiego przejawia się w znaczący sposób w rękodzielnictwie i twórczości ludowej. Charakterystyczne w naszym regionie jest tkactwo szczególnie dwuosnowowe, garncarstwo, w tym ceramika siwa i plecionkarstwo. Te zanikające już zawody uprawiane są obecnie głównie w celu ochrony i pielęgnowania tradycji. Powstanie obok Cepelii firm zajmujących się handlem wyrobami rękodzieła ludowego pozwala przetrwać licznym rękodzielnikom. Twórcy ludowi, to także rzeźbiarze, kowale, hafciarki, koronczarki i wiele innych. Twórczość ludowa popularyzowana jest na wielu jarmarkach i targach, z których największe organizowane są w Białymstoku, Suwałkach, Nowogrodzie i Kiermusach.

Dzięki nowoczesnym technikom przekazu, fabrykowana i narzucana odgórnie, kultura masowa staje się potężną siłą oddziaływania na biernych widzów, burząc przegrody tradycji i smaku, zacierając kulturowe odrębności.

Zjawisko to od lat niepokoi twórców i organizatorów przedsięwzięć artystycznych, lecz jest nieuniknione. Komercyjne koncerty znanych gwiazd, wszelkiego rodzaju festyny, widowiska, muzyka disco-polo, seria „Harlequin”, dostarczają przeciętnemu człowiekowi rozrywki i rekreacji.

Skala tego zjawiska jest tak duża, że można mówić o zalewie kultury masowej. Ambicją prawie każdej gminy jest organizacja przynajmniej jednej tego typu imprezy, co nie byłoby groźne gdyby równolegle, samorząd przyznawał pieniądze na upowszechnianie kultury artystycznej, edukację kulturalną dzieci itp.

Presja masowej kultury daje o sobie znać przede wszystkim w mediach. Dominującą staje się kultura telewizyjna, nie mająca nic wspólnego z kulturą tradycyjną. Idąc za domniemanym gustem masowym, telewizja i radio organizują swoje ramówki tak, że spora część ambitnych programów kulturalnych zostaje zepchnięta na tak zwane „gorsze pasma”.

To samo dotyczy reportaży kulturalnych, wywiadów, recenzji prasowych, które zawsze znajdują się na dalszych stronach gazet.

3.7. Uczestnictwo w kulturze, odbiorca kultury

Uczestnictwo w kulturze, inaczej zwane aktywnością kulturalną rozumiane jest tutaj jako forma czynnego uprawiania różnych rodzajów sztuki i działalności kulturalnej (amatorski ruch artystyczny, stowarzyszenia społeczno-kulturalne, prasa lokalna itp.) jak i udział bierny w proponowanych formach kultury artystycznej (np. spektakle, wystawy, koncerty).

Redukcjom budżetu na kulturę towarzyszy często trudna sytuacja materialna odbiorców dóbr kultury. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Instytut Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku, ponad 50 % mieszkańców województwa podlaskiego żyje w biedzie. Ta sytuacja powoduje w większości rodzin ograniczenie wydatków związanych z uczestnictwem w kulturze. Sprawia, że dostęp do dóbr kultury nie jest powszechny.

Spadek ilościowy udziału w instytucjonalnej sferze kultury artystycznej notowany był w całej Polsce już od lat 80-tych. Na początku lat 90-tych, znaczne obniżenie aktywności kulturalnej określono w publicystyce jako „katastrofalne”. Przyczynę upatrywano wówczas w upowszechnianiu się i rozwoju telewizji. Jednak już od lat 1993–95 następował wyraźny wzrost publiczności w instytucjach kultury. Uczestnictwo w kulturze artystycznej „wysokiego obiegu” ma głównie charakter okazjonalny. Jest to zazwyczaj sporadyczny w ciągu roku kontakt z instytucjami artystycznymi. Odbiorcami kultury artystycznej są na ogół mieszkańcy miast. Instytucje artystyczne chcąc zapewnić jak największy udział odbiorców, muszą dbać o atrakcyjny repertuar i poziom wykonawczy.

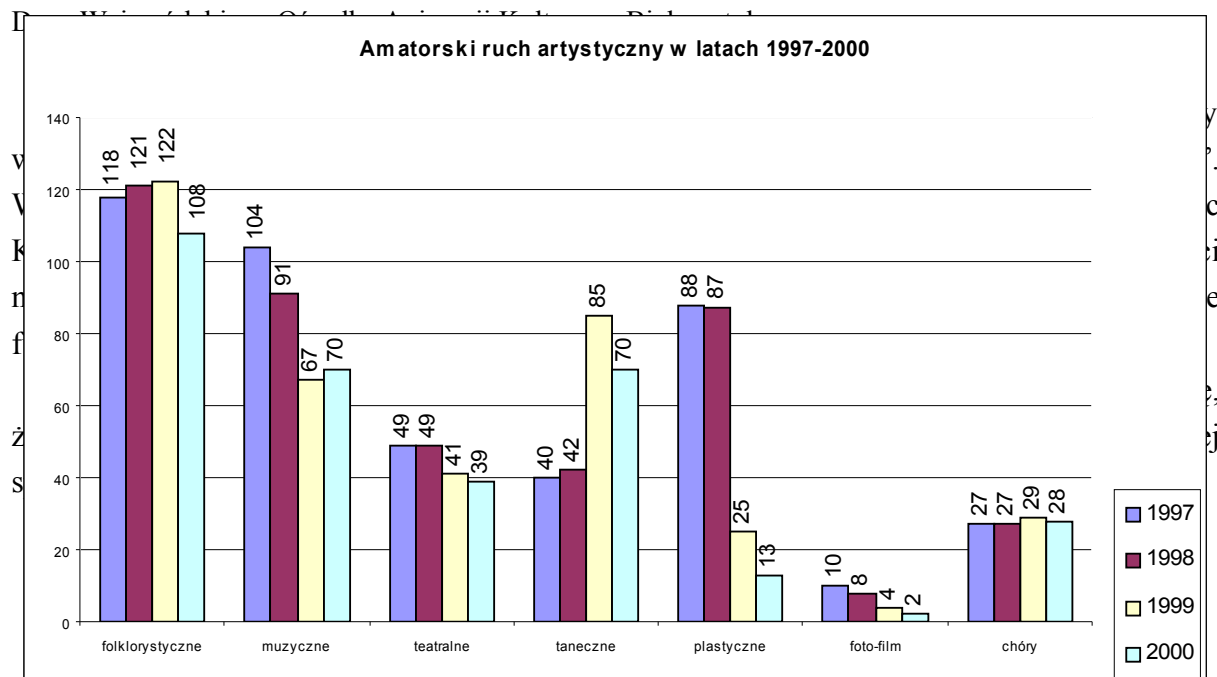
Jedną z najbardziej popularnych form aktywnego uczestnictwa w kulturze jest amatorski ruch artystyczny. W województwie działa ogółem 330 amatorskich zespołów artystycznych, działających przy domach, ośrodkach i klubach kultury, o 43 mniej niż w roku ubiegłym i o 106 mniej niż w roku 1997. Spadek ten wynika z braków finansowych na wspieranie i prowadzenie zespołów artystycznych. Najwięcej, bo 108 – to zespoły folklorystyczne, w następnej kolejności – taneczne (70) oraz muzyczne (70). Uczestnikami zespołów są głównie dzieci i młodzież.

Tabela 3. Amatorski ruch artystyczny w latach 1997-2000.

L.p.	Rodzaj zespołu	1997	1998	1999	2000
1.	Folklorystyczne	118	121	122	108
2.	Muzyczne	104	91	67	70
3.	Teatralne	49	49	41	39
4.	Taneczne	40	42	85	70
5.	Plastyczne	88	87	25	13
6.	Foto-film	10	8	4	2

7.	Chóry	27	27	29	28
RAZEM		436	425	373	330

Dane Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku.

Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży jest zintegrowanym i wielostronnym procesem formowania młodego człowieka i jako taka winna być wspólnym dziełem przede wszystkim rodziny, szkoły i instytucji kultury.

W tym opracowaniu, z konieczności, skupimy się na roli instytucji kultury i organizowanych przez nią formach pracy edukacyjnej.

Badania wykazują, że doświadczenia kontaktów z kulturą artystyczną nabyte w dzieciństwie, rzutują na udział w kulturze w wieku dojrzałym i warunkują wdrażanie do uczestnictwa w kulturze artystycznej własnych dzieci.

Jak wskazują instytucje kultury, dzieci i młodzież są najliczniejszą grupą ogólnej liczby odbiorców. To dla tej grupy wiekowej domy i ośrodki kultury organizują większość imprez kulturalnych, jak np. konkursy recytatorskie, przeglądy chórów, zespołów tanecznych, muzycznych, kolędniczych i wiele innych. Dzieci i młodzież stanowią również podstawę ruchu artystycznego. Są też najliczniejszą grupą użytkowników bibliotek publicznych. Ta grupa wiekowa korzysta z usług bibliotek dla przyjemności, relaksu, w celu rozwijania swoich zainteresowań, poszukiwania praktycznych informacji a ostatnio najczęściej w celach edukacyjnych. Rozszerza się liczba osób uczących się i studiujących, poszukujących specjalistycznej literatury i łatwego do niej dostępu.

W bibliotekach publicznych funkcjonują 33 oddziały dla dzieci, o dwa więcej niż w 1999 roku.

Edukacja muzyczna prowadzona jest przez Łomżyńską Orkiestrę Kameralną w placówkach oświatowych na terenie północno-zachodnich powiatów naszego

województwa. Filharmonia Białostocka – jako zorganizowany system – edukację muzyczną prowadzi już od 1982 roku. Aktualnie instytucja ta organizuje około 900 audycji w mieście i terenie, obejmując edukacją dzieci przedszkolne, szkół podstawowych, gimnazjum i młodzież szkół średnich.

Tabela 4. Edukacja muzyczna dzieci i młodzieży 1997 – 2000

Rok	Ogółem	Białystok (w tym przedszkola)	Województwo (w tym tereny wiejskie)
1997	795	445 (144)	350 (107)
1998	881	539 (178)	342 (116)
1999	843	503 (189)	342 (104)
2000	919	552 (224)	367 (121)

Dane Filharmonii Białostockiej

Audycje muzyczne obsługiwane są w 90% przez artystów Filharmonii Białostockiej oraz wokalistów i aktorów z zewnątrz. Wychowanie poprzez muzykę realizowane jest również poprzez organizację specjalnych koncertów w siedzibie Filharmonii.

Pomimo wielu działań, zdaniem pracowników Filharmonii, coraz częściej odnosi się wrażenie, że idea edukacji muzycznej zanika. Szerzy się „disco polo”, muzyka „techno”; brak też wzorców i wsparcia działań Filharmonii na rzecz budowania i kształcenia w młodzieży wyższych potrzeb i wrażliwości muzycznej, a wreszcie od lat brak przedmiotu „wychowanie muzyczne” w zdecydowanej większości szkół średnich. To wszystko sprawia, że już dziś można mówić o nowym „pokoleniu głuchych”.

O wiele mniejszy zasięg ma prowadzona **edukacja teatralna**. Na tym polu z powodzeniem dział Teatr Lalki i Aktora w Łomży realizując cykl edukacji teatralnej na terenie 14 powiatów województwa podlaskiego poprzez spektakle objazdowe oraz cykl edukacji estetycznej „Poznajemy teatr”. Pozostałe teatry działają przede wszystkim we własnych siedzibach ze względu na brak możliwości technicznych i finansowych prezentacji spektakli poza nimi, jednak planuje się aby małe formy teatralne mogły być pokazywane również w szkołach, domach kultury i innych salach. Czynione są również starania, aby w roku 2002 w strukturach teatru łomżyńskiego powstał Ośrodek Edukacji Dzieci i Młodzieży. Dużą rolę odgrywają organizowane konkursy i przeglądy z dziedziny teatru takie jak: Przegląd Teatrów Młodzieży Szkolnej w Białymstoku, Suwalskie Eksploracje Teatralne – SET w Suwałkach, „Baltic – Satelid” Międzynarodowy Festiwal Teatrów Dzieci i Młodzieży w Sejnach, Festiwal Teatrów Stodolanych w Puńsku.

Należy również podkreślić działania Towarzystwa Kultury Teatralnej Oddziału Okręgowego w Białymstoku, służące upowszechnianiu teatru i kultury słowa poprzez organizację plebiscytów, konkursów i przeglądów, przygotowujących młodzież do odbioru tej

dziedziny sztuki. Na szczególną uwagę zasługuje realizowane od dziewięciu lat Konkurs Recytatorski dla Polaków z Zagranicy „Kresy”, jedyna tego typu impreza w Polsce łącząca Polaków, głównie zza wschodniej granicy.

Muzea – to instytucje, które można uznać za bogatą pomoc dydaktyczną dla wszystkich szkół. Oferują **edukację muzealną** w formie: lekcji muzealnych, wystaw tematycznych w tym objazdowych, konkursów, prelekcji, pokazów, imprez plenerowych itd. Niestety, szkoły w zdecydowanie niewystarczającym stopniu wykorzystują proponowaną przez muzea współpracę. Edukacji muzealnej prawie zupełnie pozbawione są dzieci wiejskie.

Brak jest profesjonalnej instytucji szczebla wojewódzkiego, która zajmowałaby się **edukacją plastyczną** (w Białymstoku – Galeria Arsenał i Sleńdzińskich). Lukę tę w pewnym stopniu wypełnia Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury, organizując przeglądy, konkursy i warsztaty plastyczne.

Postulowana od lat **edukacja regionalna**, nadal pozostaje domeną jedynie instytucji kultury. WOAK, Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach oraz inne domy i ośrodki kultury w swoich programach działania mają szereg programów i przedsięwzięć przybliżających młodym ludziom historię, tradycje i obrzędy swojego regionu, np.: WOAK – Spotkania Zespołów Kolędniczych, Siemiatycki Ośrodek Kultury – Przegląd Pisanek Wielkanocnych i Artystycznego Rękodzieła Wsi Podlaskiej, Knyszyński Ośrodek Kultury – Podlaskie Kolędowanie z Konopielką, Regionalny Ośrodek Kultury w Zbójnej – Ogólnopolskie Dni Kultury Kurpiowskiej, Ośrodek „Pogranicze” – Szkoła Pogranicza, Kroniki Sejneńskie, Muzeum Okręgowe w Suwałkach – Festyn archeologiczny. Efekt tych działań nie będzie jednak wystarczający, dopóki edukacji regionalnej nie podejmą w szerszym zakresie szkoły. Aktualnie w szkołach wprowadzane są ścieżki międzyprzedmiotowe, których celem jest zapoznanie uczniów z dziedzictwem i wielokulturowością naszego regionu.

Odrębnym zagadnieniem jest **szkolnictwo artystyczne**. W województwie podlaskim działa 9 państwowych szkół artystycznych I i II stopnia – 7 muzycznych i 2 plastyczne:

- Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w Augustowie,
- Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w Bielsku Podlaskim,
- Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w Grajewie,
- Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w im. Witolda Lutosławskiego w Zambrowie,
- Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia w Łomży,
- Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia w Suwałkach,
- Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych w Łomży,
- Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych im. Artura Grottgera w Supraślu,
- Zespół Szkół Muzycznych im. Ignacego Jana Paderewskiego w Białymstoku

oraz 14 niepublicznych (społecznych i prywatnych) szkół artystycznych (Białystok – 4, Grajewo – 2, Łomża – 2, Bielsk Podlaski – 1, Ciechanowiec – 1, Dąbrowa Białostocka – 1, Mońki – 1, Siemiatycze – 1, Sokółka – 1) a także szkoły i ogniska samorządowe (brak pełnych danych liczbowych). W Białymstoku ponadto są 2 uczelnie artystyczne – Akademia

Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza Filia w Białymstoku i Akademia Muzyczna im Fryderyka Chopina Filia w Białymstoku. Sieć szkół artystycznych jest słabo rozwinięta, stąd ich dostępność (odległość i koszt nauki) jest ograniczona. W województwie podlaskim nie ma funduszu wspierającego dzieci uzdolnione artystycznie. Należy jednak podkreślić, że od kilku lat Prezydent Suwałk doceniając szczególne osiągnięcia uczniów i studentów, przyznaje corocznie stypendia i nagrody między innymi w dziedzinie nauki i kultury.

Ewenementem w skali kraju oraz odbiciem różnorodności kulturowej województwa podlaskiego jest Policealne Studium Ikonograficzne w Bielsku Podlaskim i Pomaturalna Szkoła Psalmistów i Dyrygentów Cerkiewnych w Hajnówce.

Na uwagę zasługuje również powołane niedawno Stowarzyszenie Edukacji Estetycznej, działające na rzecz dzieci i młodzieży z terenów wiejskich. Towarzystwo dąży do stworzenia warunków do bezpośredniego kontaktu dzieci ze sztuką, jej różnymi formami. Organizuje warsztaty, spotkania, w przyszłości zamierza fundować stypendia dla dzieci uzdolnionych artystycznie.

3.9. Kultura mniejszości narodowych

Omawiane wyżej problemy i zagrożenia dotyczą w takim samym stopniu kultury mniejszości narodowych, a więc przede wszystkim, brak wystarczających środków finansowych, dominowanie kultury masowej, zubożenie społeczeństwa mające wpływ na poziom uczestnictwa w kulturze itd.

Jest powszechnie wiadomym, że kultura mniejszości narodowych w sposób znaczący wzbogaca kulturę regionu.

Tabela 5. Działalność kulturalna mniejszości narodowych i etnicznych w województwie podlaskim w 2000 r.

lp	Mniejszości narodowe i etniczne	Organizacje pozarządowe i pozasamorządowe	Media (w tym radio)	Wydawnictwa zwarte	Zespoły artystycznego ruchu amatorskiego (bez zesp. szkolnych)	Cykliczne imprezy artystyczne (bez festynów)	Inne dane
1	Białoruska	12	11 (1)	18	32	16	Cykliczne audycje w PR i TV
2	Litewska	6	3	4	9	8	jak wyżej
3	Rosyjska	2	-	-	2	1	Cykliczne audycje w TV
4	Ukraińska	2	1	1	3	5	Cykliczne audycje w PR i TV
5	Romska	1	1	-	-	-	Cykliczne

							audycje w TV
6	Tatarska	3	3	-	1	1	jak wyżej
7	Ogółem	26	19 (1)	23	47	31	

Dane: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Dom Kultury Litewskiej, Książnica Podlaska, Redakcja Kwartalnika „Aušra”, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, Związek Białoruski w RP, Związek Ukraińców Podlasia.

Działalność kulturalna mniejszości narodowych ożywiana jest przede wszystkim przez stowarzyszenia, związki i media. W województwie działa 26 organizacji mniejszości narodowych, ukazuje się 18 tytułów prasy i funkcjonuje Radio „Racja”. Co roku odbywa się szereg imprez kulturalnych o różnym zasięgu. Dla przykładu w roku 2000 z ciekawszych przedsięwzięć organizowanych przez stowarzyszenia mniejszości narodowych, miały miejsce:

- Festiwal „Piosenka Białoruska 2000”,
- Dainuokit Vaikai w Sejnach,
- Przegląd Teatrów Stodolanych w Puńsku,
- Kupalle w Białowieży,
- Na Iwana, na Kupala w Dubiczach Cerkiewnych,
- Festiwal Kultury Ukraińskiej w Bielsku Podlaskim i Białymstoku,
- Muzyczne Dialogi nad Bugiem w Mielniku,
- Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszcz” w Gródku,
- Letnia Akademia Wiedzy o Tatarach w Sokółce.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność twórcza Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża” oraz naukowo-wydawnicza Białoruskiego Towarzystwa Historycznego.

Organizacje borykają się przede wszystkim z poważnymi kłopotami finansowymi. Zgodnie z ustawą o stowarzyszeniach mogą otrzymywać środki pieniężne od organów administracji publicznej jedynie na projekty merytoryczne. Stąd wynikają trudności z opłaceniem lokali i pracowników etatowych stowarzyszeń. Poważne kłopoty związane są z dokończeniem budowy, powołaniem i utrzymaniem Domu Kultury Litewskiej w Puńsku i Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce.

Kultura mniejszości winna podlegać szczególnej ochronie i opiece ze względu na jej poddawanie się wpływowi otoczenia i tendencje asymilacyjne. Dużą rolę powinien tu odegrać system nauki języka – podstawowego nośnika kultury.

**Tabela 6. Nauczanie języków mniejszości narodowych
w szkołach województwa podlaskiego w roku szkolnym 2000/2001**

Nauczany język	Szkoły podstawowe	Gimnazja	Szkoły średnie	Ogółem
-------------------	-------------------	----------	----------------	--------

	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów
białoruski	26	1780	11	646	2	1113	39	3539
litewski	12	434	3	148	2	170	17	752
ukraiński	3	107	1	15	–	–	4	122
ogółem	41	2321	15	809	4	1283	60	4413

Dane: Podlaskie Kuratorium Oświaty w Białymstoku.

Pozytywną tendencją ostatnich lat jest nauczanie języka i kultury w przedszkolach.

Zadaniem instytucji kultury, oświaty, stowarzyszeń, mediów jest upowszechnianie kultury mniejszości w duchu wzajemnej tolerancji i poszanowania. Wzajemna nauka o swojej kulturze przybliża narody i działa integrująco. Osiągnięcia w tym zakresie ma Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach, który jako jedyny w regionie realizuje nowatorski program w dziedzinie wielokulturowości, będący wzorem i inspiracją dla innych inicjatyw w tej dziedzinie w Polsce, Europie i świecie.

3.10. Finansowanie kultury

Samorząd Województwa Podlaskiego oraz 3 powiaty grodzkie: białostocki, suwalski i łomżyński na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego rokrocznie planują największe budżety. Wiąże się to z ustawowym obowiązkiem utrzymywania własnych instytucji kultury. Według Rocznika Statystycznego Województwa Podlaskiego z 2000 r. środki finansowe zaplanowane na kulturę w 1999 r. stanowiły 11,75 % ogółu wydatków budżetu województwa. W miastach na prawach powiatu odsetek ten wyniósł 2,06 %.

Uzupełnieniem dotacji ww. samorządów jest dotacja celowa z rezerwy celowej budżetu państwa, przeznaczona na dofinansowanie działalności bieżącej tych instytucji kultury, które do czasu reformy administracyjnej, czyli do 31 grudnia 1998 r. były państwowymi wojewódzkimi instytucjami kultury.

Z kolei niewielkimi budżetami dysponują powiaty ziemskie, ponieważ zdecydowana większość z nich nie prowadzi własnych instytucji kultury. Według ww. rocznika powiaty przeznaczają 0,33 % ogółu wydatków budżetowych na kulturę i sztukę.

Wysokość finansowania kultury przez gminy jest bardzo zróżnicowana. Środki przeznaczone na ten cel kształtują się w przedziale od 1,5 tys. zł do 1.185 tys. zł. Zgodnie z Rocznikiem Statystycznym Województwa Podlaskiego z 2000 r. pieniądze zaplanowane na kulturę stanowiły w 1999 r. średnio 2,79 % ogółu wydatków gmin. Jest również kilka gmin, które w ogóle nie dotują kultury.

W budżetach jednostek samorządu terytorialnego część pieniędzy przekazywana jest także na wsparcie finansowe zadań z dziedziny kultury realizowanych przez organizacje

pozarządowe. Stanowi to jednak niewielki procent ogólnych budżetów. W latach 1999-2001 zauważa się powolny wzrost nakładów w tym zakresie.

Tabela 7. Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego w 1999 r.
(w tys. zł)

Wyszczególnienie	Wydatki budżetowe ogółem	W tym wydatki na kulturę	Udział wydatków na kulturę w wydatkach ogółem
województwa ogółem w Polsce	3 108 450,9	500 500,3	16,10 %
województwo podlaskie	113 595,7	13 349,7	11,75 % *
miasta na prawach powiatu w woj. podl.	680 667,0	14 047,2	2,06 %
powiaty w woj. podl.	267 104,8	871,4	0,33 %
gminy w woj. podl.	848 084,5	23 629,8	2,79 %

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2000, Białystok 2000.

* Województwo Podlaskie zajęło w 1999 r. 13 miejsce na 16 województw w Polsce

III. Główne kierunki programowe rozwoju kultury województwa podlaskiego w latach 2002 – 2006

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego

....uszkodzenie lub unicestwienie jakiegokolwiek dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata....

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji

Ochrona dziedzictwa kulturowego została zapisana w *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2010* jako zadanie priorytetowe w dziedzinie kultury w regionie.

1.1. Ochrona zabytków

Nakłady na ochronę zabytków nigdy nie były pierwszoplanowym zadaniem wśród wielu realizowanych przez Państwo programów. Także i dzisiaj, mimo iż wiele mówi się o przywiązaniu do tradycji, dziejowej spuścizny przodków i sięganiu do korzeni, to jednak nakłady na ochronę zabytków są co roku mniejsze. Istnieje pilna potrzeba, aby tę tendencję odwrócić.

Aby ocalić jak najwięcej dziedzictwa przeszłych pokoleń, które mimo zniszczeń wojennych przetrwało do naszych czasów, do roku 2006 niezbędne jest podjęcie następujących działań:

1. Ustanowienie służb ochrony zabytków na różnych szczeblach samorządu terytorialnego, których zadaniem będzie przede wszystkim:
  - nadzór nad zabytkami znajdującymi się na terenie działania samorządu,
  - współpraca z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
  - troska o zabezpieczanie w budżetach samorządów odpowiednich środków na ochronę zabytków,

- koordynacja działań różnych służb w zakresie ochrony i zachowania lokalnego krajobrazu kulturowego.
- 2. Prowadzenie ewidencji i badań wszystkich kategorii zabytków przy współpracy i łączeniu środków finansowych administracji rządowej, samorządowej, właścicieli i użytkowników w celu stworzenia warunków do konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury z pożytkiem dla społeczności lokalnych i regionu. Szczególnie dotyczy to współfinansowania przez samorządy, wspólnie z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, opracowań ewidencyjnych i historyczno-konserwatorskich dla poszczególnych zabytków i ich zespołów.
- 3. Ochrona zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu. Przykładem takiego właśnie budownictwa jest drewniane budownictwo sakralne (kościół, cerkwie, molenny i meczety) oraz wieś Soce, w której zachował się niepowtarzalny i unikalny układ przestrzenny z historycznym podziałem parcel siedliskowych i rolnych położonych na obu stronach rzeczki Rudni, co nadaje jej wyjątkowego uroku.

Działania powinny być wielokierunkowe, poczynając od inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej, poprzez dbanie o utrzymanie tradycyjnej drewnianej zabudowy, zwłaszcza w miejscowościach o znaczeniu turystycznym oraz wydawanie promocyjnych albumów np. o drewnianym budownictwie sakralnym Podlasia. Ważne będzie również rozwijanie i uzupełnianie zbiorów skansenów w Osowiczach koło Białegostoku, Ciechanowcu i Nowogrodzie. Pilnym zadaniem jest przygotowanie i wydanie drukiem prac historyczno-dokumentacyjnych, poświęconych drewnianemu budownictwu sakralnemu oraz drewnianej architekturze wsi i małych miasteczek.

1. Ochrona zabytkowej architektury murowanej – dotyczy przede wszystkim zabytków leżących w miastach. Jako najpilniejsze zadanie należy traktować przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich w Pałacu Branickich w Białymstoku – wizytówki regionu a także innych obiektów, które są znaczące na mapie zabytków województwa i stanowią atrakcję turystyczną, jak np. budynek Muzeum Historycznego w Białymstoku, dawna Resursa – obecnie siedziba Muzeum Okręgowego w Suwałkach. Ważne jest również przeznaczenie środków finansowych na uruchomienie Muzeum Ikon w części Pałacu Archimandrytów w Supraślu.
2. Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego – najbardziej wartościowe pod względem kulturowym i przyrodniczym obszary winny otrzymać studia wartości kulturowych i przyrodniczych do wykorzystania w opracowywanych planach zagospodarowania przestrzennego. Dotyczy to przede wszystkim obszarów parków narodowych i krajobrazowych. W pierwszym rzędzie postuluje się dążenie do utworzenia parku kulturowego Kanału Augustowskiego wraz z opracowaniem kompleksowego programu ochrony i zasad użytkowania tego obszaru oraz podjęcie działań mających na celu wpisanie tego cennego zabytku na listę Światowego Dziedzictwa Techniki. Należy również opracować i wdrożyć program rewaloryzacji zabytkowego zespołu

urbanistycznego Suwałk, Tykocina, Supraśla, Łomży, Ciechanowca, Goniądza, Szczuczyna, Mielnika a także wiejskich układów przestrzennych wspominanej już wsi Soce gmina Narew.

3. Rewaloryzacja form zagospodarowania degradujących krajobraz m. in. poprzez świadome porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury” w najbliższym otoczeniu, cech zabudowy i gospodarki przestrzennej, a przede wszystkim – zahamowania patologicznych zjawisk.
4. Ochrona zabytkowych parków – łączy się z rewaloryzacją zabytków murowanych. Ważne więc jest kontynuowanie prac w ogrodzie Branickich w Białymstoku oraz rozpoczęcie prac w parku w Choroszczy (letnia rezydencja Branickich), Ciechanowcu, Drozdowie.
5. Ochrona zabytkowych cmentarzy. W tym zakresie najistotniejsza jest kontynuacja prac na cmentarzu w Łomży, rewaloryzacja cmentarza żydowskiego w Białymstoku a także cmentarzy wojennych z czasu I wojny światowej np. we wsiach Maryna, Serski Las, Płociczno.
6. Ochrona XIX i XX-wiecznych zespołów obronnych. Najistotniejszym problemem w ochronie tego typu zabytków jest ich ewidencja, inwentaryzacja oraz uczynienie w terenie i włączenie do istniejących szlaków turystycznych. Leżą one najczęściej na bardzo interesujących pod względem przyrodniczym terenach np. doliny rzeki Bug, Narew, bagna biebrzańskie, Kanał Augustowski itp. Stąd też tego typu zabytki najlepiej chronić wraz z obszarami przyrodniczymi.
7. Zespół pałacowo-parkowy Branickich w Białymstoku. Zespół ten jako najwyższej klasy zabytek i symbol dziejów miasta i regionu winien otrzymać nowe funkcje: kulturalno-muzealne oraz nadać mu funkcje reprezentacyjnego obiektu zabytkowego województwa.
8. Badania archeologiczne. Istnieje pilna potrzeba rozpoczęcia systematycznych i kompleksowych badań archeologicznych nad rozpoznaniem osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego (VII w p.n.e. – XIII w) na terenie województwa podlaskiego przez które przebiega granica osadnictwa zachodnio- i wschodniosłowiańskiego.
9. Promowanie programów ochrony i zagospodarowania zespołów i obszarów o wartościach kulturowo-przyrodniczych w formie ofert dla inwestorów jako narzędzie w dążeniu do zachowania dziedzictwa kulturowego. Działania tego typu będą czynnikiem lokalnego rozwoju gospodarczego z zaangażowaniem kapitału prywatnego i środków pozabudżetowych.
10. Ważnym zadaniem jest rozwijanie współpracy transgranicznej z Białorusią i Litwą w ochronie wspólnego dziedzictwa kulturowego, czego przykładem może być ochrona Kanału Augustowskiego, Puszczy Białowieskiej itp.

W dziedzinie ochrony zabytków istotne jest wzajemne powiązanie zadań z zakresu ochrony środowiska przyrodniczego, środowiska kulturowego oraz turystyki i promocji. Znakomitym polem do tego typu działań jest np. Biebrzański Park Narodowy, w którego

granicach i otulinie znajduje się Twierdza Osowiec i inne cenne zabytki oraz przejawy życia kulturalnego głównie w zakresie folkloru i sztuki ludowej.

1.2. Muzea

Funkcjonujące w województwie podlaskim muzea mają różny zasięg oddziaływania i różny stopień zorganizowania, charakteryzują się też różnymi profilami działalności. Są instytucjami podlegającymi szczególnej ochronie ze względu na ich istotną rolę w dziedzinie ochrony i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

Funkcje muzeów wymagają stałego ożywiania i unowocześniania. Nie mogą one jedynie gromadzić, opracowywać i udostępniać zbiory. Współczesne muzea winny również prowadzić szeroką działalność naukową, edukacyjną i popularyzatorską. Muzea wojewódzkie oraz te, które były wojewódzkimi do końca roku 1998 mają w tym zakresie duże osiągnięcia, powinny je zatem kontynuować i rozwijać.

Na tak rozumianą działalność muzeów winno się zabezpieczyć środki finansowe, a w szczególności na:

1. Systematyczne zakupy muzealiów, tworzenie i kompletowanie zbiorów o profilach tematycznych, związanych zwłaszcza z regionem.
2. Systematyczną poprawę bazy lokalowej, lepsze wyposażenie techniczne, z zabezpieczeniem właściwych systemów bezpieczeństwa.
3. Rozwijanie działalności badawczej, naukowej i informacyjnej, m.in. poprzez wydawanie opracowań i materiałów fachowych oraz popularyzatorskich.
4. Tworzenie i realizację programów edukacyjnych, szczególnie powiązanych z poznawaniem kultury regionu.
5. Organizację stałych i czasowych wystaw, mających duże znaczenie dla województwa podlaskiego oraz dla turystów krajowych i zagranicznych.
6. Utworzenie Muzeum Ikon w części Pałacu Archimandrytów w Supraślu, jako oddziału Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.
7. Przywrócenie funkcji i zadań wojewódzkich muzeom w Łomży i Suwałkach (ewentualnie innym placówkom tego typu), przez przekształcenie ich w instytucje wojewódzkie lub zawarcie porozumień o realizacji zadań o znaczeniu ponadlokalnym.
8. Wspieranie tworzenia i działalności Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce – unikalnej placówki kulturalno-muzealnej dokumentującej dzieje białoruskiej mniejszości narodowej w Rzeczypospolitej Polskiej.
9. Utworzenie periodyku popularno-naukowego poświęconego muzealnictwu w województwie podlaskim. Powinien on powstać w oparciu o potencjał Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, przy współpracy z innymi muzeami, a głównie z: Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, Muzeum Północno-Mazowieckim w Łomży i Muzeum Okręgowym w Suwałkach oraz Muzeum Wojska w Białymstoku.

10. Dążenie do zarejestrowania muzeów samorządowych w Państwowym Rejestrze Muzeów. Obecnie należy podjąć starania o wpisanie do tegoż rejestru Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Muzeum Wojska w Białymstoku.

1.3. Sztuka ludowa, tradycje

Niezwykłe istotnym problemem jest ochrona rękodzielnictwa i sztuki ludowej oraz wszelkich przejawów kultury niematerialnej. Zachowanie wyrazistej tożsamości kulturowej poszczególnych grup i lokalnych społeczności, przejawiającej się właśnie w swoistych tradycjach, jest ważnym zadaniem służącym harmonijnemu rozwojowi województwa podlaskiego.

Wspierane powinny być instytucje i programy poświęcone kultywowaniu poszczególnych tożsamości kulturowych w ich naturalnej, istniejącej obecnie wersji oraz ratowaniu tzw. „ginących zawodów”. Zakłada się zaangażowanie wielu instytucji i organizacji kulturalnych i oświatowych, współpracę z samorządami lokalnymi w celu podejmowania wspólnych działań służących jednocześnie rozwojowi lokalnej turystyki i ochrony środowiska naturalnego.

Najważniejsze zadania samorządów i instytucji kultury to:

1. Kultywowanie i rozwijanie regionalnych tradycji kulturowych w ścisłej współpracy z regionalnymi towarzystwami kultury i towarzystwami miłośników ziemi ..., m.in. poprzez organizację muzeów społecznych lub regionalnych, izb rękodzieła ludowego, warsztatów rękodzielniczych i in.
2. Tworzenie warunków do kontynuowania i rozwoju rękodzieła i sztuki ludowej, folkloru, kultury tradycyjnej poprzez:
  - gromadzenie i dokumentowanie twórczości ludowej oraz innych zjawisk życia kulturalnego i społecznego regionu poprzez zapis autentycznych pieśni, obrzędów i zwyczajów ludowych, charakterystycznych i dotychczas kultywowanych w naszym województwie, wydawanie zeszytów repertuarowych zespołów folklorystycznych i śpiewaczych, katalogów twórczości ludowej, jako stałe zadanie muzeów oraz ośrodków i domów kultury,
  - objęcie opieką merytoryczną wszystkich zespołów, kapel i śpiewaków ludowych z terenu województwa, przy ścisłej współpracy samorządowych instytucji kultury przygotowanie ich do udziału w imprezach, przeglądach i festiwalach o różnym zasięgu i charakterze, a także ich prezentacja i promocja,
  - kultywowanie tradycji kulturowych regionu ze szczególnym uwzględnieniem zwyczajów i obrzędów zgodnie z „Kalendarzem obrzędowym wsi” i programem ratowania „ginących zawodów” – organizowanie cyklicznych imprez związanych

- z ochroną tradycji kulturowych narodowości zamieszkujących województwo (festiwale, przeglądy, konkursy, targi, jarmarki, warsztaty),
- promowanie twórców ludowych poprzez umożliwienie eksponowania i sprzedaży ich wytworów, wydawanie folderów zespołów artystycznych i twórców,
  - pomoc przy organizacji warsztatów pokazowych i pracowni rękodzielniczych w miejscach zamieszkania i pracy twórców ludowych jako formy popularyzowania rękodzielniczych tradycji lokalnych służącej rozwojowi etno- i agroturystyki,
  - promowanie bogactwa tradycyjnych kuchni regionalnych.
3. Podejmowanie wspólnych działań przez instytucje kultury, szkoły, kościoły – zakresu edukacji regionalnej – adresowanych do dzieci i młodzieży.

2. Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży

Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie.

Jan Zamoyski

Konwencja o Prawach Dziecka, ratyfikowana przez Polskę, gwarantuje dzieciom prawo dostępności do kultury: książek, teatru, muzyki, filmu. Obowiązkiem wymienionych wyżej instytucji jest więc tworzenie warunków do uczestnictwa dzieci w życiu kulturalnym poprzez:

- zapewnienie kontaktu z dziełami sztuki i szeroko pojętym dziedzictwem kulturowym,
- przekazywanie wiedzy o zjawiskach kultury,
- organizowanie różnych form aktywności twórczej dzieci.

Powyższe zadania realizowane są w województwie przez instytucje kultury, niektóre organizacje pozarządowe, zgodnie z ich zakresem działania, możliwościami finansowymi i zasięgiem oddziaływania. Dzieci i młodzież są adresatami większości imprez, najliczniejszymi uczestnikami zespołów amatorskiego ruchu artystycznego, konkursów, przeglądów i warsztatów, stanowią również podstawową grupę czytelników. To dla nich organizowane są lekcje muzealne, audycje muzyczne, prowadzona jest edukacja teatralna.

Z drugiej strony poważnym zagrożeniem jest:

- zanikanie domowego środowiska edukacyjnego,
- niespełnianie przez szkoły funkcji edukacyjnych w dziedzinie kultury,
- szkodliwy wpływ na dzieci i młodzież treści kultury masowej, pojawiającej się zwłaszcza w mediach,
- likwidacja placówek kultury i szkół wiejskich,
- pauperyzacja ludności, zwłaszcza wiejskiej, powodująca znaczne ograniczenie uczestnictwa dzieci wiejskich we wszystkich formach aktywności kulturalnej.

Obniżenie się poziomu powszechnej kultury w społeczeństwie stwarza szczególnie obowiązek intensywnego oddziaływania edukacyjnego, zwłaszcza w małych miejscowościach, pozbawionych dostępu do tzw. kultury profesjonalnej.

Niezbędne są systemowe, wieloletnie działania w tym zakresie, z których najważniejsze, to:

1. Wypracowanie przez instytucje i organizacje kulturalne, jednostki oświatowe oraz Uniwersytet w Białymstoku wspólnej strategii w dziedzinie:
  - kształcenia i dokształcania kadr dla potrzeb edukacji kulturalnej,
  - opracowania i wdrażania programów edukacyjnych,
  - stworzenia przy Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku Ośrodka Edukacji Wielokulturowej, którego zadaniem będzie organizowanie szkoleń, warsztatów i seminariów dla pracowników oświaty i kultury oraz wypracowywanie metod edukacji wielokulturowej dzieci i młodzież, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki wielonarodowościowej województwa podlaskiego.
  - wprowadzenia systemu wyróżniania i nagradzania autorów i realizatorów najciekawszych działań z dziedziny edukacji kulturalnej,
2. Tworzenie warunków do realizacji ważnych projektów z dziedziny edukacji kulturalnej, dających możliwość wpływania na kształtowanie młodego człowieka, jego wielostronne wzbogacenie, na jego wrażliwość społeczną, moralną, estetyczną, a także powodujących wyzwalanie ekspresji i postaw twórczych; ogromne znaczenie w tym zakresie ma edukacja międzykulturowa, pomagająca młodemu pokoleniu odnalezienia się we współczesnym świecie, otwarciu „na innego”.
3. Zwiększenie zakresu, zasięgu i atrakcyjności form edukacji kulturalnej realizowanej przez instytucje kultury, szczególnie na terenach wiejskich; niezbędne jest rozszerzenie współpracy w tym zakresie pomiędzy instytucjami kultury.
4. Stworzenie w samorządach wyodrębnionego funduszu na wspieranie kształcenia dzieci i młodzieży uzdolnionych artystycznie.
5. Wspieranie działań związanych ze stworzeniem szansy na ujawnienie talentów dzieci pochodzących z terenów zaniedbanych pod względem ekonomicznym i kulturowym oraz prowadzeniem edukacji estetycznej w zakresie znajomości sztuki, wybitnych osiągnięć kultury, adresowanej do tej grupy dzieci i młodzieży.
6. Popularyzacja lokalnych wartości kulturowych i przyrodniczych w odniesieniu do zabytków, tradycji oraz krajobrazu kulturowego.
7. Tworzenie lokalnych centrów informatyzacji (w tym tzw. kafejek internetowych) na obszarach wiejskich i w małych miasteczkach, wykorzystując w tym celu np. bazę lokalową likwidowanych placówek lub zmianę profilu działania już istniejących.
8. Włączenie regionalnych mediów do działań na rzecz edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży.

3. Rozwój czytelnictwa

To uważasz za świat, co wiesz o świecie

Stanisław Brzozowski

Czytelnictwo jest jednym z podstawowych mierników aktywności kulturalnej społeczeństwa. Stąd niezwykle istotna jest troska władz samorządowych o zapewnienie dostępności do książek i innych wydawnictw.

Na rozwój czytelnictwa wpływa szereg czynników. Do najważniejszych należą:

- sprawnie działająca sieć bibliotek publicznych,
- funkcjonalny system informacyjny budowany w oparciu o najnowsze osiągnięcia techniki,
- zaopatrzenie w nowości wydawnicze placówek udostępniających książki,
- publikacja nowości literackich,
- działalność edukacyjna i promocyjna bibliotek publicznych.

Obecnie dominuje tendencja do likwidowania bibliotek publicznych, bądź do łączenia ich z domami kultury. Nie zawsze wpływa to korzystnie na rozwój czytelnictwa.

Główna biblioteka województwa, sprawująca funkcje ponadlokalne – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego znajduje się w bardzo trudnej sytuacji lokalowej. Budynki tej instytucji nie są przystosowane do gromadzenia i magazynowania coraz większej ilości książek ani do obsługi coraz większej ilości czytelników.

Pilnego rozwiązania wymaga konieczność komputeryzacji całej sieci bibliotecznej i tworzenia w bibliotekach centrów informacyjnych. Aktualnie większość bibliotek nie posiada choćby podstawowego sprzętu komputerowego ułatwiającego ewidencjonowanie i wypożyczanie książek.

Poprawa i rozwój czytelnictwa w województwie podlaskim wymaga realizacji projektów chroniących tę tak ważną dziedzinę rozwoju kulturalnego województwa. Do roku 2006 niezbędne jest podjęcie następujących działań:

1. Rozpoczęcie budowy siedziby Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.
2. Podjęcie działań na rzecz pozyskania przez publiczną Książnicę Podlaską statusu biblioteki naukowej.
3. Pełnienie przez Książnicę Podlaską funkcji dokumentującej wydarzenia, życie i twórczość ludzi kultury.
4. Zaangażowanie starostw powiatowych do tworzenia i rozwoju bibliotek powiatowych.
5. Usamodzielnienie bibliotek publicznych poprzez wyłączenie ich ze struktur domów kultury i szkół.

6. Komputeryzacja i automatyzacja bibliotek publicznych, dostęp do internetu.
7. Stworzenie sieci informacyjnej – wojewódzkiej w oparciu o sieć bibliotek publicznych i uczelni wyższych (komputeryzacja).
8. Stałe uzupełnianie zbiorów bibliotecznych o nowości wydawnicze oraz brakujące egzemplarze wydawnictw wcześniejszych, w tym czasopiśmiennicze – pełniejsze zaspokojenie potrzeb czytelniczych.
9. Powołanie pracowni regionalnej w celu intensyfikacji i koordynacji działań związanych z pozyskiwaniem, gromadzeniem i promowaniem regionalistów.
10. Zwiększenie zakresu obsługi czytelniczej osób chorych i niepełnosprawnych oraz likwidacja barier architektonicznych.
11. Dotowanie przez samorządy oraz promocja ambitnych wydawnictw periodycznych i nieperiodycznych.
12. Wspieranie wydawnictw poświęconych sprawom kultury województwa.
13. Utworzenie przy Książnicy Podlaskiej stacji odkwaszania zbiorów, obsługującej region północno-wschodniej Polski.
14. Zabezpieczenie zbiorów zagrożonych zniszczeniem, głównie regionalistów, drukowanych na kwaśnym papierze, przez przenoszenie na inne nośniki (mikrofilmowanie i digitalizacja).
15. Prowadzenie edukacji literackiej wśród dzieci i młodzieży.

4. Tworzenie warunków do zachowania i rozwoju kultury mniejszości narodowych

Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.

Konstytucja RP art.35 ust. 1

Zróżnicowanie narodowościowe i wyznaniowe społeczności zamieszkującej województwo podlaskie jest niezwykle ważnym elementem kultury regionu, jej atutem, który należy chronić i wspierać. W regionie istnieją liczne obiekty zabytkowe znaczące w historii i kulturze regionu a także bogata kultura ludowa: białoruska, litewska, romska, rosyjska, tatarska, ukraińska.

Działające w województwie organizacje mniejszości narodowych, prasa, Radio „Racja” organizują corocznie szereg imprez kulturalnych o różnym zasięgu, prowadzą działalność wydawniczą, naukową, popularyzatorską, twórczą. Jednocześnie środowiska mniejszości narodowych borykają się z wieloma problemami, wynikającymi w większości

z braku środków finansowych. Działając na bazie organizacji pozarządowych, nie mają możliwości pozyskania środków na niezbędne etaty, opłacenie lokalu, czy też na inwestycje.

Istnieją również problemy związane z brakiem społecznej akceptacji odmienności narodowościowej. Działania samorządów lokalnych winny więc przebiegać wielotorowo.

1. Przede wszystkim należy:

- 1) wspierać programy i projekty edukacyjne dotyczące wzajemnego poznania i zrozumienia historii, tradycji i obyczajów narodów zamieszkujących nasze województwo,
- 2) dążyć do likwidacji stereotypu „obcy – swój”, jako podziału niszczącego wzajemne relacje narodowościowe.

2. Należy tworzyć warunki do:

- 1) zachowania odrębności kulturowej poprzez wspieranie między innymi:
    - nauczania języków ojczystych mniejszości narodowych,
    - organizacji instytucji mniejszości narodowych (Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce, Centrum Kultury Białoruskiej w Białymstoku, Dom Kultury Litewskiej w Puńsku),
    - badań naukowych dotyczących dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych,
    - wydawnictw promujących kulturę mniejszości narodowych,
    - wspieranie prasy i innych wydawnictw mniejszości narodowych,
    - działań chroniących zabytki kultury materialnej,
    - projektów kultywujących tradycje i obyczaje narodowe – organizację festiwali, przeglądów, konkursów i innych imprez kulturalnych,
    - projektów z zakresu twórczości artystycznej,
    - wspieranie działalności organizacji mniejszości narodowych.
  - 2) upowszechniania i promocji kultury mniejszości narodowych w regionie, innych regionach Polski i za granicą,
  - 3) prowadzenia szerokiej współpracy i wymiany kulturalnej z Białorusią, Litwą i Ukrainą i wspólnego pozyskiwania środków na rozwijanie kultury.
3. Trzeba również:
- 1) dążyć do wydobywania uniwersalnych wartości dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych i je upowszechniać,
  - 2) tworzyć wspólną kulturę regionu, między innymi poprzez organizację przedsięwzięć ukazujących całą wielokulturowość i wielobarwność jego mieszkańców.

5. Rozwój twórczości artystycznej

Aby zrozumieć Szekspira, też potrzebny jest talent

Mikołaj Gogol

Największym ośrodkiem działalności artystycznej jest Białystok z profesjonalnymi instytucjami kultury i siedzibami związków twórczych. Na mapie województwa pojawiają się też miejsca wyjątkowej aktywności twórczej, bo związanej z wybitnymi postaciami świata artystycznego. Są to na przykład Maćkowa Ruda, w której mieszka i tworzy Andrzej Strumiłło, Hajnówka związana z działalnością artystów Janiną Jezierską i Jarosławem Perszko, gmina Gródek z miejscowością Waliły, miejscem urodzenia i twórczości Leona Tarasewicza, Supraśl z fotografikiem Wiktorem Wołkowem oraz Piotrem Tomaszukiem, twórcą Teatru Wierszalin czy też Krynki, które zamieszkuje pisarz Sokrat Janowicz, współorganizator stowarzyszenia Villa Sokrates.

Artyści po zlikwidowaniu cenzury, mają swobodę uprawiania twórczości artystycznej. Jednak istnieją trudności, w skali całego kraju, które decydują o powodzeniu, bądź nie, przedsięwzięcia artystycznego. Są to czynniki pozaartystyczne, jak na przykład umiejętności menadżerskie, promocja, a także konkurencja w postaci mediów. Znakiem czasu, sytuującym ambitną twórczość artystyczną na dalekiej pozycji wśród różnych ofert z dziedziny kultury, jest również między innymi:

- ograniczenie wydatków związanych z uczestnictwem w kulturze,
- zanik krytyki artystycznej na wysokim poziomie merytorycznym,
- brak czasopism kulturalnych,
- homogenizacja kultury, powodująca zanikanie zainteresowania kulturą wyższego rzędu,
- brak wystarczających środków finansowych na wyłanianie i wspieranie autentycznych wartości artystycznych.

Ważną rolę w życiu artystycznym regionu pełnią wyższe szkoły artystyczne: Akademia Muzyczna im. Fryderyka Chopina w Warszawie Filia w Białymstoku i Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie Wydział Sztuki Łalkarskiej w Białymstoku.

Aby twórcy mogli odgrywać właściwą rolę społeczną, samorządy – pełniące rolę mecenasów – powinny zapewnić im poparcie zarówno moralne, jak i materialne. Twórcy wnoszą bowiem istotny wkład w rozwój własnego społeczeństwa. Ważne jest więc takie działanie samorządów, które zapewni podstawy bytowe, pełną swobodę twórczą, a dobrze rokującym talentom stworzy perspektywy rozwoju.

Niezbędnymi w najbliższych latach działaniami powinno być:

1. Wykształcenie kadr menadżerskich w sferze kultury.
2. Kontynuacja i dalsze rozwijanie systemu nagród za osiągnięcia twórcze (w różnych dziedzinach) i stypendiów na realizację projektów twórczych (zwłaszcza dla młodych artystów) jako jedną z form pełnienia przez samorządy roli mecenasów kultury.
3. Wspieranie wartościowych projektów artystycznych realizowanych przez instytucje kultury, związki twórcze, indywidualnych twórców, szkoły artystyczne i organizowanie szerokiej promocji tych działań.

4. Zapewnienie udziału twórców z naszego regionu w działaniach promujących województwo podlaskie w kraju i za granicą.
5. Tworzenie możliwości jak najszerzej współpracy twórców z działającymi na terenie województwa instytucjami kultury.
6. Wspieranie pism artystycznych.
7. Dbanie o wysoki poziom merytoryczny instytucji artystycznych.
8. Dążenie do stworzenia w Białymstoku aktywnego centrum sztuki i działalności artystycznej.
9. Współpraca z mediami regionalnymi w zakresie upowszechniania dokonań artystycznych podlaskich twórców.
10. Wspieranie rozwoju szkolnictwa artystycznego.

6. Kształtowanie warunków do szerokiego uczestnictwa w kulturze

Obdarzyć kogoś kulturą to obdarzyć go pragnieniem. Reszta przyjdzie sama.

Antoine de Saint-Exupery

Kultura – to ta sfera wartości, która nadaje sens ludzkiej egzystencji. Powinnością samorządów winno więc być tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju wszystkich dziedzin kultury oraz zapewnienia powszechnego dostępu do jej dóbr. Rozumie się przez to możliwość czynnego uczestnictwa poprzez uprawianie różnego rodzaju sztuki i działalności kulturalnej (np. amatorski ruch artystyczny, organizacje pozarządowe, prasa lokalna) jak i udziału biernego w proponowanych formach kultury (np. spektakle, wystawy, koncerty).

Aktualna sytuacja gospodarcza w województwie sprawia, że w większości rodzin następuje stałe ograniczenie wydatków związanych z uczestnictwem w kulturze. Dotyczy to przede wszystkim rodzin wiejskich. Łączy się to również ze zmniejszającą się liczbą placówek kultury na wsi. Odbiorcami kultury artystycznej są w głównej mierze mieszkańcy miast.

Nieco lepiej przedstawia się sytuacja odnośnie czynnego uczestnictwa w kulturze. Znacząco rozwinęły się takie formy aktywności, jak: organizacje pozarządowe oraz prasa lokalna. Niestety zmalała liczba zespołów amatorskiego ruchu artystycznego.

Niepokojące jest natomiast coraz szersze zainteresowanie społeczeństwa kulturą masową, kosztem kultury tzw. „wyższego rzędu”.

Aby wypełnić powinność kształtowania warunków do szerokiego uczestnictwa w kulturze, należałoby z jednej strony podjąć działania edukujące społeczeństwo w celu

uświadomienia roli kultury w życiu człowieka i rozwijania jego potrzeb kulturalnych, z drugiej zaś strony umożliwić rozwój różnych form kultury i powszechną dostępność do jej dóbr.

Obok omawianych już różnych działań, wspomnieć należy o znaczącej roli, jaką w kształtowaniu potrzeb kulturalnych człowieka odgrywa kino i sztuka filmowa. Należałoby dążyć do odtworzenia dyskusyjnych klubów filmowych działających w systemie prelekcja – projekcja – dyskusja, ułatwiających odbiór dzieła ambitnego, a także organizowanych wcześniej ogólnopolskich imprez filmowych (Ogólnopolskie Seminarium „Magowie współczesnego kina”, Białostockie Forum DKF i inne). W tym kontekście cenną i godną wsparcia wydaje się inicjatywa firmy „Helios” budowy w Białymstoku multipleksu na 1400 widzów.

Istotnym zagadnieniem są odpowiednie warunki do prezentacji artystycznych. Pilną sprawą jest budowa wielofunkcyjnych sal widowiskowych w Białymstoku i Suwałkach.

Inne ważne zadania, to:

1. Powołanie powiatowych domów, ośrodków kultury oraz bibliotek, pełniących rolę centrów na swoim terenie.
2. Zorganizowanie gminnych ośrodków kultury w 21 gminach, w których ich nie ma.
3. Organizowanie cyklicznych szkoleń pracowników instytucji kultury w zakresie organizacji pracy oświatowej i edukacyjnej.
4. Inicjowanie organizacji konkursów i plebiscytów z zakresu oceny działań kulturalnych przez szerokie grono odbiorców (najpopularniejszy spektakl roku, najlepszy dom kultury, najciekawsze wydarzenie artystyczne sezonu itd.).
5. Podjęcie działań umożliwiających uczestnictwo w życiu kulturalnym osób dorosłych, dzieci i młodzieży zamieszkujących tereny wiejskie (np. organizacja dowozu do teatrów, muzeów, filharmonii, czy też organizacja zdarzeń artystycznych na terenach wiejskich).
6. Współfinansowanie uczestniczenia dzieci i młodzieży w różnych zespołach amatorskiego ruchu artystycznego.
7. Dbanie o wysoki poziom merytorycznych zadań statutowych instytucji kultury.
8. Współpraca z mediami w zakresie promocji istotnych wydarzeń i działań kulturalnych w województwie.

7. Wspieranie regionalizmu kulturowego

Demokracja wynika z przeświadczenia, że w zwykłych ludziach tkwią niezwykle możliwości.

Harry Emerson Fosdick

„Mała ojczyzna” – to termin, który wszedł w obieg wraz z rozwojem samorządności w latach 80-tych. Oznacza najbliższe terytorium, z kulturą i historią którego utożsamia się indywidualna osoba lub grupa osób.

Na takim poczuciu więzi, odnoszącym się do miejsca zamieszkania, zbudowana jest aktywność środowisk lokalnych. W pielęgnowaniu i rozwijaniu aktywności lokalnych kręgów społecznych oraz ograniczaniu sfer kulturowego zaniedbania, znacząca rola przypada organizacjom pozarządowym, mającym w swoich statutach zadania o charakterze społeczno-kulturalnym.

W latach 90-tych w województwie podlaskim liczba tych organizacji zaczęła systematycznie wzrastać. Ten proces trwa do dziś i aktualnie działa około 170 stowarzyszeń, z których część – związana z konkretnym miastem czy też regionem, prowadzi takie działania, jak na przykład: dokumentowanie dziejów i historii regionu, otaczanie opieką miejsc historycznych, działalność wydawnicza, popularyzatorska i edukacyjna oraz inne służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Stowarzyszenia w swoim środowisku stanowią niejednokrotnie swoiste lobby kultury, wpływając na kierunek działań w zakresie kultury władz samorządowych.

Aktywność kulturalna na rzecz wspólnot lokalnych skupia się również wokół innych niż stowarzyszenia i instytucje kultury placówek, takich jak – szkoła, kościół, jednostka wojskowa, fundacja czy też wokół osób indywidualnych, będących autorytetem i znaczącą postacią w danym środowisku.

W programowaniu działań w tej dziedzinie oraz ich koordynowaniu i realizacji ważną rolę powinny pełnić szkoły wyższe działające w regionie, a szczególnie Uniwersytet w Białymstoku.

Działalność regionalna w zakresie kultury nie ma szans rozwinąć się na szerszą skalę bez odpowiedniego wsparcia finansowego.

Jest to więc podstawowe zadanie samorządów odnośnie wspierania regionalizmu kulturowego. Nie mniej ważne działania, choć również łączące się z wydatkowaniem środków finansowych, to:

1. Wprowadzanie do szkół programów z zakresu edukacji regionalnej z wykorzystaniem miejscowych działaczy regionalnych, pasjonatów, twórców.
2. Opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej (materialnej i niematerialnej).
3. Wspieranie inicjatyw lokalnych w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji, warsztatów twórczych oraz promocji miejsc historycznych (np. odtworzenie wsi jaćwieskiej na Suwalszczyźnie, pełniącej ważną rolę edukacyjną i promocyjną).
4. Wspieranie projektów kulturalnych popularyzujących specyfikę danego regionu poprzez festiwale, przeglądy, konkursy i in.
5. Wspieranie inicjatyw wydawniczych – monografii poszczególnych miejscowości i regionów.

6. Upowszechnianie osiągnięć ruchu społeczno-kulturalnego – jako formy demokracji kultury sprzyjającej integracji środowiska.
7. Umiejętne wykorzystywanie specyficznych walorów kulturowych poszczególnych miejscowości do promocji regionu oraz budowania więzi i poczucia dumy mieszkańców.

8. Promocja kultury województwa w kraju i za granicą

Cudze chwalicie, swego nie znacie....

Stanisław Jachowicz

Promocja kultury województwa podlaskiego – wewnętrzna oraz poza granicami kraju - jest poważną szansą województwa. Z doświadczeń wynika, jak istotną rolę w promocji poszczególnych miejscowości jak i całego województwa odgrywa na przykład impreza pod nazwą Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Hajnówce, czy też obiekty kultury tak jak Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie, Pałac Branickich w Białymstoku i wiele innych.

Te przykładowe i inne działania, oprócz znaczenia kulturowego, mają istotny wpływ na promocję regionu – jako obszaru atrakcyjnego turystycznie – ze zróżnicowanym krajobrazem kulturowym, wielością obiektów zabytkowych, kulturą ludową kilku narodowości.

Tendencją dominującą w kulturze współczesnej jest znaczne rozszerzenie przestrzenne i środowiskowe kontaktów kulturalnych i to zarówno w wymiarach lokalnych regionalnych, krajowych jak i zagranicznych. Obecność dzieł i wytworów kultury w innych ośrodkach, wymiana doświadczeń artystycznych, odgrywa istotną rolę w kreacji kultury, a zarazem sprzyja promocji ośrodka, w którym ona powstaje.

Oddzielnego zaznaczenia wymaga działalność na rzecz Polaków zamieszkałych poza granicami kraju, zwłaszcza na wschodzie. Najszerszą działalnością w tym zakresie prowadzą oddziały Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” w Białymstoku i Łomży jak i inne instytucje kultury. Powinny być kontynuowane i rozwijane różnorodne formy pracy adresowane do Polaków zza granicy, pozwalające na tworzenie kulturowych więzi Polaków mieszkających po obu stronach granicy, na przykład:

- Konkurs Recytatorski dla Polaków z Zagranicy „Kresy”,
- Warsztaty Polskiego Chóru Pokoju,
- Prezentacje Artystyczne Białystok – Grodno.

Szczególne znaczenie w promocji województwa ma jej stolica Białystok. Tu w Centrum Informacji Turystycznej i Kulturalnej winny się skupiać wszelkie dane na temat tego, co jest w regionie ważne, istotne i godne poznania. W Białymstoku również winny mieć miejsce ważniejsze wydarzenia artystyczne, wyrażające specyficzną kulturę województwa.

Do szczególnie ważnych zadań w dziedzinie promocji kultury tworzonej w województwie, należą:

1. Organizowanie w województwie sprawdzonych jak i nowych imprez o charakterze ogólnopolskim i międzynarodowym.
2. Obecność lokalnych instytucji kultury, zespołów artystycznych i twórców w najważniejszych przeglądach i festiwalach krajowych.
3. Udział instytucji kultury oraz twórców indywidualnych z województwa podlaskiego w zagranicznym obiegu kulturalnym.
4. Zapewnienie skutecznego i na wysokim poziomie merytorycznym – systemu informacyjno-popularyzatorskiego o kulturze w środkach masowego komunikowania.
5. Rozwijanie współpracy kulturalnej z krajami przygranicznymi – Litwą i Białorusią.
6. Rozwijanie międzynarodowej współpracy partnerskiej miast, stowarzyszeń, grup twórczych oraz realizacja wspólnych projektów z zakresu kultury.
7. Promowanie regionu poprzez rozwój pamiątkarstwa.

IV. Główne projekty realizacyjne Programu Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego w latach 2002-2006

Tam, gdzie jest nasza niemoc, tam też jest siła. Tam gdzie jest nasza nędza, tam też jest nasza wielkość. Tam, gdzie jest ciemność, tam także panuje światło... Jednak tylko wiara może nam o tym powiedzieć i jedynie nadzieja pozwala nam to usłyszeć.

Eugeniusz Kołda

Celem Programu jest jednak przede wszystkim sformułowanie konkretnych projektów, zawierających omawiane wyżej kierunki. Przy określaniu projektów uwzględniono ich wpływ również na rozwój turystyki, infrastruktury społecznej oraz zdynamizowanie rozwoju całego regionu i podniesienie jego konkurencyjności. Program stanowi też podstawę do poszukiwania różnych źródeł sfinansowania realizacji projektów – budżetowych i pozabudżetowych, w tym ze środków pomocowych i funduszy celowych oraz sektora prywatnego.

Kolejność przystąpienia do wykonania poszczególnych projektów zależeć będzie od:

- znaczenia projektu w rozwoju kultury województwa,
- potrzeby i woli realizacji projektu,
- wielkości pozyskanych środków finansowych.

Do najważniejszych projektów realizacyjnych należy zaliczyć:

1. Wielokulturowość w krajobrazie małych miasteczek i wsi województwa podlaskiego – szlak rękodzieła ludowego, tradycji, zwyczajów i religii pogranicza kultur.

Projekt zakłada tworzenie warunków do rozwoju regionalnej infrastruktury społecznej (kulturowej i turystycznej) w oparciu o istniejące obiekty zabytkowe, kultury ludowej i amatorskiego ruchu artystycznego z uwzględnieniem specyficznego zróżnicowania narodowościowego i religijnego oraz ich szerokiej promocji w kraju i za granicą.

2. Mecenat artystyczny w województwie podlaskim – kultura wizytówką północno-wschodniej Polski.

Realizacja projektu będzie wyrazem troski przede wszystkim samorządów o warunki dla uprawiania twórczości artystycznej, poziomu jej prezentowania i udostępniania. Dzięki środkom finansowym twórcy, zwłaszcza młodzi, powinni mieć możliwość tworzenia i prezentacji swoich dzieł plastycznych, literackich, fotograficznych i innych. Służyć temu mógłby szeroko rozwinięty system stypendiów i nagród, między innymi wiążący twórców z ich miejscem zamieszkania w województwie podlaskim.

3. Rewitalizacja zabytkowej zabudowy drewnianej wsi podlaskiej.

W chwili obecnej następuje na wsi podlaskiej przyśpieszony proces zastępowania tradycyjnej architektury drewnianej, bezstylowym budownictwem murowanym. Realizacja projektu pozwoli ocalić jeden z podstawowych wyznaczników tożsamości kulturowej naszego regionu oraz zachować przynajmniej w niektórych miejscach tradycyjny wiejski krajobraz kulturowy. W ramach projektu koniecznym jest wydanie albumowej monografii poświęconej tradycyjnej drewnianej architekturze wsi i miasteczek.

4. Rozwój Białegostoku – centrum województwa z uwzględnieniem priorytetów kulturotwórczych stanowiących główne symbole tożsamości miasta i regionu:

- zespół pałacowo-ogrodowy Branickich w Białymstoku,
- różnorodność narodowa i religijna mieszkańców,
- miejsce urodzenia twórcy języka esperanto – dr Ludwika Zamenhofs,
- staromiejska dzielnica „Bojary”.

Rozwój Białegostoku w zakresie kultury winien zmierzać ku tworzeniu warunków do ukazania jego mocnych i niepowtarzalnych w skali kraju stron wymienionych wyżej.

Pałac Branickich z zespołem ogrodowym i dawnym zwierzyńcem jest symbolem dziejów Białegostoku i zabytkiem najwyższej klasy. Winien więc pełnić funkcje reprezentacyjnego obiektu kultury w skali całego województwa.

Dzielnica „Bojary – stanowi integralną część białostockiego starego miasta, której unikalną zabudowę należy zachować dla przyszłych pokoleń.

1. Rewitalizacja założeń barokowego zespołu pałacowo-parkowego w Choroszczy.

Jedyne zachowane w stosunkowo dobrym stanie założenie pałacowo-parkowe w województwie zasługuje na pełną rekonstrukcję, a ponadto pozwoli na stworzenie ośrodka muzealno-rekreacyjnego.

2. Realizacja inwestycji w zakresie kultury, m. in.:

- budowa nowej siedziby Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego |w Białymstoku,
- budowa hali widowiskowo-sportowej w Białymstoku (obiekt Politechniki Białostockiej) oraz w Suwałkach,
- dokończenie budowy Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce i Domu Kultury Litewskiej w Puńsku.

Tworzenie warunków do powstawania nowych instytucji kultury, szczególnie w siedzibach powiatów, budowa nowych obiektów zapewniających właściwą i atrakcyjną prezentację wydarzeń artystycznych oraz podwyższanie standardów bazy materialnej istniejących placówek – to podstawowe obowiązki organizatora instytucji kultury. Stanowią one jedno z ważniejszych kryteriów prowadzenia właściwej działalności merytorycznej.

1. Rozpoczęcie kompleksowych badań archeologicznych na pograniczu osadnictwa wschodnio i zachodniosłowiańskiego.

Realizacja projektu pozwoli na wypełnienie ogromnej luki w dotychczasowej wiedzy na temat rozwoju osadnictwa i dziejów regionu w okresie średniowiecza.

2. Wieloreligijne województwo podlaskie – ochrona zabytkowych obiektów sakralnych.

Różne wyznania i związana z tym różnorodność świątyń na terenie województwa podlaskiego, jest niewątpliwie ważnym atutem kulturowo-turystycznym tego regionu.

Ośrodki kultu religijnego – jako miejsca tworzenia świadomości religijnej, historycznej i społecznej, otoczone specjalną ochroną konserwatorską, mogą utworzyć niewątpliwie atrakcyjny pod wieloma względami szlak. W ramach projektu koniecznym jest wydanie albumowej monografii poświęconej drewnianej architekturze sakralnej.

3. „Stąd jesteśmy” – edukacja kulturalna młodego pokolenia – jako szansa kształtowania świadomości regionalnej.

Projekt planowany jest do wspólnej realizacji przez jednostki resoru oświaty i kultury przy współudziale i wsparciu Uniwersytetu w Białymstoku, Zakładu Edukacji Międzykulturowej. Celem jest kształtowanie postaw twórczych dzieci i młodzieży, otwartych na „innego”, tolerancyjnych, poszukujących swoich korzeni i historii swojej „małej ojczyzny”.

4. „Fortyfikacje Podlasia” – ochrona zabytków architektury obronnej.

Polska ze względu na bogate zasoby budowli obronnych o różnorodnym pochodzeniu, zajmuje szczególne miejsce na kulturowej mapie Europy. Liczne zespoły nowszej fortyfikacji (XVIII-XIX w.) zachowane na obszarze Polski określane są mianem „europejskiego skansenu fortecznego”, określenie to w całej pełni odnosi się do naszego województwa. Występują tu zabytkowe zespoły obronne rosyjskiej, polskiej, niemieckiej i radzieckiej szkoły fortyfikacyjnej. „Posiadamy” jedną z najbardziej unikalnych i znanych twierdz w Europie – Osowiec. Realizacja tego programu pozwoli na ochronę znacznej liczby zabytków, podniesie atrakcyjność wielu terenów w tym także parków narodowych.

5. Wydarzenia artystyczne – promocją województwa podlaskiego.

W dorocznych kalendarzach imprez kulturalnych województwa podlaskiego znajduje się wiele wydarzeń z dziedziny twórczości profesjonalnej, amatorskiej, upowszechniania, ochrony dziedzictwa kulturowego i in. Przede wszystkim jednak należy wspierać te przedsięwzięcia, które:

- poziomem artystycznym i zasięgiem dorównują ważnym wydarzeniom w kraju i spotykają się z dużym zainteresowaniem i oddźwiękiem także za granicą,
- stanowią obraz zewnętrzny naszego regionu,
- wynikają z niepowtarzalnych uwarunkowań kulturowych województwa.

Przykładowe wydarzenia artystyczne spełniające powyższe kryteria wymieniono w załączniku nr 4.

1. Architektura zabytkowa występująca na terenie województwa podlaskiego jako niepowtarzalny element krajobrazu kulturowego powstałego w wyniku różnorodności tradycji budowlanych.

W ramach tego projektu należałoby realizować następujące zadania:

- edukacja samorządów powiatów i gmin oraz środowisk twórczych poprzez organizację seminariów, spotkań i publikację materiałów naukowych,
- opracowanie programu poszukiwania i dokumentowania reliktyw architektury typowych dla poszczególnych regionów,
- wydawnictwa popularno-naukowe dokumentujące architekturę regionalną,
- organizowanie konkursów promujących architekturę regionalną występującą w województwie podlaskim.

Zakończenie

Program określa podstawowe, możliwe i pożądane kierunki działań w aspekcie ochrony dziedzictwa kulturowego jak i rozwoju kultury województwa podlaskiego. Zawiera elementy planistyczne i formułuje zadania regionalnej polityki kulturalnej. Zasięg i tempo przewidywanych działań programowych uzależniony będzie między innymi od tak podstawowych spraw, jak:

- stan bazy lokalowej instytucji zajmujących się działaniami z zakresu kultury i ochrony jej dóbr,
- przygotowanie kadry,
- wysokość nakładów finansowych na tę dziedzinę życia społecznego,
- możliwości pozyskiwania środków pozabudżetowych,
- prawodawstwo, zwłaszcza w zakresie modelu funkcjonowania instytucji kultury.

Na stan realizacji Programu będą miały wpływ również czynniki leżące poza ścisłą sferą kultury, jak na przykład:

- stan świadomości społeczeństwa, jego potrzeby i aspiracje,
- kondycja społeczno-ekonomiczna społeczeństwa i jego struktura demograficzna,
- rola rodziny i instytucji edukacyjnych,
- dojrzałość polityczna i społeczna władz samorządowych.

Dziś wiadomo, że realizacja Programu napotka na poważne trudności ze względu na kryzys finansów publicznych w naszym kraju. Przewiduje się więc, iż w pierwszych latach zasięg i tempo realizacji będą znacznie ograniczone.

Niniejszy materiał powstał między innymi w celu uświadomienia konieczności integracji i ochrony zachowanej jeszcze **tożsamości regionu** opartej na tradycji, historii, doświadczeniu, dorobku pokoleń. Z drugiej zaś strony – tworzącej się tożsamości jako rezultatu reformy administracyjno-terytorialnej kraju z roku 1999, otwartej na: wielokulturowość, wolność jednostki i samorządność, preferencje indywidualnych potrzeb, uczestnictwo społeczeństwa w kulturze, informowanie, funkcjonowanie organizacji samorządowych i edukację w zgodzie z ideą pluralistycznej ochrony dóbr kultury opartą na rozumie a nie dogmatach.

Program jest także próbą znalezienia alternatywy dla agresywnej „kultury telewizyjnej” poprzez propozycje działań zmierzających do zwiększenia zainteresowania społeczeństwa naszego województwa literaturą, muzyką, plastyką, muzeami, teatrem, zabytkami.

Niezbędnym jest również podkreślenie roli człowieka – animatora, twórcy, działacza w tworzeniu i upowszechnianiu kultury. Nie można zapomnieć, że w wielości omawianych zadań i projektów merytorycznych, organizacyjnych i finansowych, człowiek ze swoimi umiejętnościami, pasją i otwartością jest najważniejszy. Takich ludzi w województwie podlaskim jest wielu. Tym bardziej należy dołożyć wszelkich starań w celu uhonorowania ich pracy.

„Kultura, fundamentalny element, wokół którego koncentrują się specyficzne cechy tworzące tożsamość narodu, jego zbiorową świadomość historycznej ciągłości, jego sposób życia i myślenia, jest ze swej natury siłą życiową, która podtrzymuje i decyduje o przyszłości społeczeństw”. Słowa te, wypowiedziane przez Marcelino Oreja Członka Komisji Europejskiej, odpowiedzialnego za Informację, Komunikację, Kulturę i Środki Audiowizualne, niechaj posłużą za motto do realizacji niniejszego Programu.

Obserwując światowe wydarzenia z dziedziny polityki, gospodarki, spraw społecznych, szybko dochodzi się do wniosku, że podstawą pokojowego dialogu w każdej z wymienionych dziedzin jest kultura własna i otwarcie na kulturę innych narodów. Wzajemne poznanie się i poszanowanie odrębności stanowi zawsze punkt wyjścia do współżycia bez konfliktów i wojen.

Załącznik Nr 1.

Wykaz gmin, w których nie istnieją gminne ośrodki kultury:

1. Bargłów Kościelny (powiat augustowski)
2. Płaska (powiat augustowski)
3. Poświętne (powiat białostocki)
4. Rudka (powiat bielski)
5. gm. Grajewo
6. Radziłów (powiat grajewski)
7. gm. Kolno (powiat kolneński)
8. Miastkowo (powiat łomżyński)
9. Przytuły (powiat łomżyński)
10. Wizna (powiat łomżyński)
11. gm. Sejny (powiat sejneński)
12. gm. Siemiatycze (powiat siemiatycki)
13. Perlejewo (powiat siemiatycki)
14. gm. Suwałki (powiat suwalski)
1. Klukowo (powiat wysokomazowiecki)
2. Kobylin Borzynny (powiat wysokomazowiecki)
3. Kulesze Kościelne (powiat wysokomazowiecki)
4. Piekuty Nowe (powiat wysokomazowiecki)
5. gm. Zambrów (powiat zambrowski)
6. Kołaki Kościelne (powiat zambrowski)
7. Rutki Kossaki (powiat zambrowski)

Gminy, w których funkcję GOK pełni Wiejski Dom Kultury lub Świetlica Gminna:

1. Bielsk Podlaski (Wiejski Dom Kultury w Rajsku) – powiat bielski
2. Giby (Świetlica Gminna) – powiat sejneński
3. Milejczyce (Świetlica Gminna) – powiat siemiatycki
4. Jeleniewo (Wiejski Dom Kultury) – powiat suwalski
5. Rutka Tartak (Świetlica Gminna) – powiat suwalski
6. Szypliszki (Świetlica Gminna) – powiat suwalski
7. Wizajny (Świetlica Gminna) – powiat suwalski

Dane Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku

Załącznik Nr 2.

Wykaz organizacji pozarządowych realizujących statutowe zadania z zakresu kultury w województwie podlaskim – stan na czerwiec 2001 r.

LP.	STOWARZYSZENIA
1.	Augustowsko-Suwalskie Towarzystwo Naukowe w Suwałkach
2.	Białoruskie Towarzystwo Historyczne w Białymstoku
3.	Białoruskie Towarzystwo Oświatowe
4.	Białoruskie Towarzystwo Społeczno – Kulturalne w Białymstoku
5.	Białostockie Towarzystwo Esperantystów
6.	Białostockie Towarzystwo Fotograficzne w Białymstoku
7.	Białostockie Towarzystwo Muzyczne im. Stefana Sobierajskiego
8.	Białostockie Towarzystwo Naukowe
9.	Białostockie Towarzystwo Oświatowe w Białymstoku
10.	Białostockie Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych
11.	Białostockie Towarzystwo Śpiewacze im. Stanisława Moniuszki

12.	Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Białymstoku
13.	Centralna Rada Romów w Polsce – Białystok
14.	Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego w Białymstoku
15.	GNIAZDOZBIÓR – Białystok
16.	Holendersko-Niemiecko-Szwedzkie Towarzystwo Kultury w Białymstoku
17.	Knyszyńskie Towarzystwo Regionalne im. Króla Zygmunta Augusta
18.	Litewskie Towarzystwo Św. Kazimierza w Sejnach
19.	Łapskie Towarzystwo Regionalne im. Stanisława Nilskiego-Łapińskiego
20.	Łomżyńskie Towarzystwo Fotograficzne
21.	Łomżyńskie Towarzystwo Muzyczne
22.	Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów
23.	Międzynarodowe Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Społecznego w Suwałkach
24.	Muzułmański Związek Religijny w Białymstoku
25.	Muzułmańskie Stowarzyszenie Kształtowania Kulturalnego w Białymstoku
26.	Nadburzańskie Towarzystwo Sztuk Pięknych w Mielniku
27.	Oddział Okręgowy Towarzystwa Kultury Teatralnej w Białymstoku
28.	Oratorium św. Jana Bosko w Suwałkach
29.	Osowieckie Towarzystwo Fortyfikacyjne w Osowcu-Twierdzy
30.	Podlaski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” Oddział Białystok
31.	Podlaskie Stowarzyszenie Twórców i Animatorów Kultury w Białymstoku
32.	Podlaskie Towarzystwo Miłośników Fantastyki w Białymstoku
33.	Podlaskie Towarzystwo Oświatowe w Białymstoku
34.	Polskie Stowarzyszenie Edukacji Plastycznej Oddział Białystok
35.	Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział Białystok
36.	Polskie Towarzystwo Numizmatyczne Oddziały w Białymstoku, Łomży i Suwałkach
37.	Polskie Towarzystwo Rusycystyczne Oddział Białystok
38.	Polskie Towarzystwo Współpracy z Niemieckojęzycznymi Ośrodkami Kultury i Informacji w Białymstoku
39.	Powszechnie Towarzystwo Oświatowe im. Księdza Grzegorza Piriamowicza „Edukacja Narodowa” w Białymstoku
40.	Rada Główna Białoruskiego Zrzeszenia Studentów w Białymstoku
41.	Rada Okręgowa Zrzeszenia Studentów Polskich w Białymstoku
42.	Rada Programowa Tygodnika „Niwa”
43.	Regionalne Kulturalno-Edukacyjne Centrum Informacji Europejskiej w Białymstoku
44.	Rosyjskie Stowarzyszenie Kulturalno – Oświatowe w Białymstoku
45.	Społeczne Stowarzyszenie Prasoznawcze „STOPKA” w Łomży
46.	Społeczne Stowarzyszenie Ziemi Juchnowieckiej
47.	Stowarzyszenie „ARIADNA” w Zambrowie
48.	Stowarzyszenie „Czwarty Wymiar” w Białymstoku

49.	Stowarzyszenie „Krynki Jagiellońskie” w Krynkach
50.	Stowarzyszenie „Uroczysko” w Supraślu
51.	Stowarzyszenie Artystyczne „KARTKI” w Białymstoku
52.	Stowarzyszenie Białostocki Teatr Tańca w Białymstoku
53.	Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich Oddziały w Białymstoku, Łomży i Suwałkach
54.	Stowarzyszenie Dąbrowskie w Dąbrowie Białostockiej
55.	Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich w Białymstoku
56.	Stowarzyszenie Edukacji Estetycznej w Białymstoku
57.	Stowarzyszenie Edukacji Muzycznej w Suwałkach
58.	Stowarzyszenie Edukacyjne Praw Człowieka w Łomży
59.	Stowarzyszenie Ekologiczne BIEBRZA KONESEROM w Goniądzu
60.	Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne Federacja Zielonych Grupa „Częstka Ziemi” w Białymstoku
61.	Stowarzyszenie Inicjatyw Muzycznych w Białymstoku
62.	Stowarzyszenie Klub Filmowy „PROJEKTOR” w Białymstoku
63.	Stowarzyszenie „Klub Seniora” w Suwałkach
64.	Stowarzyszenie Kulturalne „Bibliofil” w Suwałkach
65.	Stowarzyszenie Kulturalne „Collegium Supraslienze” w Supraślu
66.	Stowarzyszenie Kulturalne „PAUZA” w Suwałkach
67.	Stowarzyszenie Kulturalne „RUŚ” w Białymstoku
68.	Stowarzyszenie Kulturalne „Teatr Efemeryczny” w Suwałkach
69.	Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne im. Janka Muzykanta w Suwałkach
70.	Stowarzyszenie Literackie w Suwałkach
71.	Stowarzyszenie Litewskiej Kultury Etnicznej w Puńsku
72.	Stowarzyszenie Litwinów w Polsce Zarząd Główny w Sejnach
73.	Stowarzyszenie Miłośników Janowskiego Tkactwa Dwuosnowowego w Janowie
74.	Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej w Czeremsze
75.	Stowarzyszenie Miłośników Muzyki „OKTAWA” w Białymstoku
76.	Stowarzyszenie Miłośników Muzyki Chóralnej „Cantica Cantamus” w Białymstoku
77.	Stowarzyszenie Miłośników Muzyki MUSICA SACRA w Białymstoku
78.	Stowarzyszenie Miłośników Muzyki, Pieśni i Tańca Suwalszczyzny w Suwałkach
79.	Stowarzyszenie Młodzieży Litewskiej w Polsce Zarząd Główny w Puńsku
80.	Stowarzyszenie Muzyków Podlasia „STOMP” w Białymstoku
81.	Stowarzyszenie na Rzecz Edukacji Artystycznej „EduArt” w Białymstoku
82.	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju gminy Wiżajny i okolic w Wiżajnach
83.	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Sejn i Sejneńszczyzny
84.	Stowarzyszenie na Rzecz Twórców Niepełnosprawnych NIKE w Białymstoku
85.	Stowarzyszenie Nauczycieli Litwinów
86.	Stowarzyszenie Przyjaciół Dowspudy w Dowspudzie

87.	Stowarzyszenie Przyjaciół Mebli Zabytkowych w Białymstoku
88.	Stowarzyszenie Przyjaciół Niewodnicy
89.	Stowarzyszenie Przyjaciół Suwalszczyzny w Suwałkach
90.	Stowarzyszenie Przyrodniczo-Kulturalne „Czarna Hańcza” w Suwałkach
91.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „OŚ” w Augustowie
92.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „POGRANICZE”
93.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne w Sejnach
94.	Stowarzyszenie Studentów Nauk Humanistycznych „HUMANUS” w Białymstoku
95.	Stowarzyszenie Św. Kazimierza
96.	Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Białymstoku
97.	Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku w Suwałkach
98.	Stowarzyszenie Villa Sokrates w Krynkach
99.	Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Edukacyjnych, Kulturalnych i Turystycznych w Łomży
100.	Stowarzyszenie Wspierania Kultury Narodowej Małe Podlasie w Siemiatyczach
101.	Stowarzyszenie Współpracy Polska – Wschód w Suwałkach
102.	Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód Oddział Wojewódzki w Białymstoku
103.	Stowarzyszenie Zespołu Pieśni i Tańca „Kurpie Zielone” w Białymstoku
104.	Suwalskie Towarzystwo Fotograficzne w Suwałkach
105.	Suwalskie Towarzystwo Kultury w Suwałkach
106.	Suwalskie Towarzystwo Muzyczne im. Emila Młynarskiego w Suwałkach
107.	Suwalskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne „Suwalszczyzna” w Suwałkach
108.	Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej w Łomży
109.	Towarzystwo „Ziemia Sokólska”
110.	Towarzystwo Edukacji Niestacjonarnej „PRO-STUDIO” w Białymstoku
111.	Towarzystwo Krzewienia Kultury „LOTOS” w Studziankach
112.	Towarzystwo Kultury Języka Oddział Białystok

113	Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza Oddział w Białymstoku
.	
114	Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza w Suwałkach
.	
115	Towarzystwo Miłośników Ciechanowca
.	
116	Towarzystwo Miłośników Czarnej Białostockiej i Okolic
.	
117	Towarzystwo Miłośników Muzyki Kameralnej w Białymstoku
.	
118	Towarzystwo Miłośników Rajgrodu
.	
119	Towarzystwo Miłośników Ziemi Augustowskiej
.	
120	Towarzystwo Miłośników Ziemi Sokólskiej
.	
121	Towarzystwo Miłośników Ziemi Trzciańskiej
.	
122	Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Białymstoku
.	
123	Towarzystwo Oświatowe im. J. Czechowicza w Białymstoku
.	
124	Towarzystwo Przyjaciół Akademii Muzycznej w Białymstoku
.	
125	Towarzystwo Przyjaciół Akademii Muzycznej w Białymstoku
.	
126	Towarzystwo Przyjaciół Białegostoku
.	
127	Towarzystwo Przyjaciół Białowieży
.	
128	Towarzystwo Przyjaciół Bielska Podlaskiego
.	
129	Towarzystwo Przyjaciół Brańska
.	
130	Towarzystwo Przyjaciół Choroszczy
.	
131	Towarzystwo Przyjaciół Goniądza
.	
132	Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Białymstoku

133 .	Towarzystwo Przyjaciół Hajnówki
134 .	Towarzystwo Przyjaciół Lipska n/Biebrzą
135 .	Towarzystwo Przyjaciół Miasta Wysokie Mazowieckie
136 .	Towarzystwo Przyjaciół Moniek
137 .	Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Przyrody w Drozdowie
138 .	Towarzystwo Przyjaciół Siemiatycz
139 .	Towarzystwo Przyjaciół Skansenu w Kozłikach n/Narwią
140 .	Towarzystwo Przyjaciół Supraśla
141 .	Towarzystwo Przyjaciół Zambrowa
142 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Mielnickiej
143 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Grajewskiej
144 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Gródeckiej
145 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Hajnowskiej
146 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kleszczelowskiej
147 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Michałowskiej
148 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Szczuczyńskiej
149 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Szepietowskiej
150 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej im. Karola Brzostowskiego
151 .	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Tykocińskiej

152	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Zabłudowskiej
.	
153	Towarzystwo Ulicy Lipowej w Białymstoku
.	
154	Towarzystwo Wiedzy Powszechnej Oddział Wojewódzki w Białymstoku
.	
155	Towarzystwo Współpracy z Polakami na Wschodzie w Białymstoku
.	
156	Towarzystwo Ziemi Drohiczyńskiej
.	
157	Towarzystwo Ziemi Jałowskiej
.	
158	Wspólnota Litwinów w Polsce Zarząd Główny w Puńsku
.	
159	Zarząd Okręgowy Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej w Białymstoku
.	
160	Zarząd Wojewódzki Związku Młodzieży Wiejskiej w Białymstoku
.	
161	Związek Białoruski w RP w Białymstoku
.	
162	Związek Dziewcząt i Kobiet Chrześcijańskich Polska YWCA w Białymstoku
.	
163	Związek Młodzieży Białoruskiej w Białymstoku
.	
164	Związek Tatarów w Rzeczypospolitej Polskiej w Białymstoku
.	
165	Związek Ukraińców Podlasia w Bielsku Podlaskim
.	
166	Związek Ukraińskiej Młodzieży Niezależnej Oddział Regionalny w Białymstoku
.	

	FUNDACJE
1.	Fudacja „WIERZALIN” w Białymstoku
2.	Fundacja „Seina”
3.	Fundacja im. dr Ludwika Zamenhofa w Białymstoku
4.	Fundacja Muzyki Cerkiewnej w Hajnówce
5.	Fundacja Pogranicze w Sejnach
6.	Hajnowska Fundacja Muzyki Kameralnej i Organowej w Hajnówce

Załącznik Nr 3

Biblioteki powiatowe w województwie podlaskim (stan na 22 sierpnia 2001 r.)

W skład województwa podlaskiego wchodzi 14 powiatów ziemskich oraz 3 powiaty grodzkie. Funkcje bibliotek powiatowych, przez zawarcie odpowiednich porozumień, powierzyły następujące powiaty (w nawiasach podano daty zawarcia odpowiednich porozumień):

- powiat grodzki i ziemski białostocki – Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku (grudzień 1999 r. i marzec 2001 r.),
- sejneński – Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sejnach (lipiec 1999 r.)
- łomżyński ziemski – Miejskiej Bibliotece Publicznej w Łomży (biblioteka powiatu grodzkiego), (grudzień 2000 r.)
- moniecki – Bibliotece Publicznej Miasta i gminy Mońki (luty 2001 r.)
- suwalski ziemski – Bibliotece Publicznej im. Marii Konopnickiej w Suwałkach (biblioteka powiatu grodzkiego), (marzec 2001 r.)
- sokólski – Bibliotece Publicznej Miasta i Gminy w Sokółce (marzec 2001 r.)
- zambrowski – Ośrodkowi Kultury w Zambrowie, do wykonania przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Zambrowie (maj 2001 r.)
- wysokomazowiecki – Miejskiej Bibliotece Publicznej w Wysokim Mazowieckiem (czerwiec 2001 r.).

Zadania bibliotek powiatowych powierzono 3 bibliotekom nie posiadającym samodzielności statutowej lecz wchodzących w struktury organizacyjne ośrodków kultury (Sejny, Zambrów, Wysokie Mazowieckie).

- Samorządy powiatowe na realizację zadań biblioteki powiatowej przeznaczyły pewne kwoty wahające się od 5 do 25 tys. zł rocznie. Jest to zbyt mało, aby realizować w pełni powierzone zadania.

Jadwiga Juchniewicz kierownik Działu Metodyki Bibliotecznej i Doskonalenia Kadr Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.

Załącznik Nr 4

Wykaz ważniejszych wydarzeń kulturalnych realizowanych w województwie podlaskim w latach 2002 – 2006

- Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Hajnówce,
- Międzynarodowy Festiwal Szkół Lalkarskich w Białymstoku
(impreza jednorazowa w 2002 r.),
- Międzynarodowy Festiwal Filmów Przyrodniczych im. Braci Wagów w Wiźnie,
- Międzynarodowy Plener Rzeźbiarski w Granicie „Integrart” w Maćkowej Rudzie,
- Międzynarodowy Plener Rzeźbiarski „Kapliczki Słupowe, Krzyże Przydrożne, Monumentalna Rzeźba” w Suwałkach
- „Baltic Satelid” – Międzynarodowy Festiwal Teatrów Dzieci i Młodzieży w Sejnach,
- Międzynarodowy Festiwal Teatru w Walizce w Łomży,
- Międzynarodowe Sztuki Artystyczne – Topiło,
- Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszcz” w Gródku,
- Międzynarodowe Recitale Chóralne „Hora Cantavi” w Suwałkach,
- Konkurs Recytatorski dla Polaków z Zagranicy „Kresy” w Białymstoku,
- Ogólnopolski Przegląd Młodych Dyrygentów im. W. Lutosławskiego w Białymstoku,
- Międzynarodowy Konkurs Duetów Fortepianowych w Białymstoku
- Ogólnopolskie Dni Kultury Kurpiowskie w Nowogrodzie,
- Ogólnopolski Plener Meblarski – wzornictwo na rzecz niepełnosprawnych w Hajnówce,
- Ogólnopolski Festiwal „Piosenka Białoruska” w Białymstoku,
- Ogólnopolski Konkurs Gry na Ludowych Instrumentach Pasterskich w Ciechanowcu,
- Międzynarodowe Spotkania Konopielkowe w Knyszynie,
oraz inne o podobnej randze.

Spis tabel, wykresów i załączników

Tabela 1. Zbiory zgromadzone w sześciu muzeach samorządowych	14
Tabela 2. Liczba czytelników w województwie podlaskim	16
Tabela 3. Amatorski ruch artystyczny w latach 1997-2000	20
Wykres. Amatorski ruch artystyczny w latach 1997-2000	21
Tabela 4. Edukacja muzyczna dzieci i młodzieży 1997-2000	22
Tabela 5. Działalność kulturalna mniejszości narodowych i etnicznych w województwie podlaskim	24
Tabela 6. Nauczanie języków mniejszości narodowych w szkołach województwa podlaskiego w roku szkolnym 2000/2001	25
Tabela 7. Wydatki budżetowe jednostek samorządu terytorialnego w 1999 r.	26
 Załącznik 1. Wykaz gmin, w których nie istnieją ośrodki kultury	46
Załącznik 2. Wykaz organizacji pozarządowych realizujących statutowe zadania z zakresu kultury w województwie podlaskim	47
Załącznik 3. Biblioteki powiatowe w województwie podlaskim	51
Załącznik 4. Wykaz ważniejszych wydarzeń kulturalnych realizowanych w województwie podlaskim w latach 2002 – 2006	52
Załącznik 5. Mapa. Zabytki i obszary chronione w województwie podlaskim	po str. 54

Załącznik 6. Mapa. Muzea samorządowe w województwie podlaskim	po str. 54
Załącznik 7. Mapa. Szkoły artystyczne w województwie podlaskim	po str. 54

Bibliografia

1. Jagiełło M. *Partnerstwo dla przyszłości. Szkice o polityce wschodniej i mniejszości narodowych*, Warszawa 2000.
2. Kalendarz Imprez Kulturalnych Województwa Podlaskiego 2000, Białystok 2000.
3. Kalendarz Imprez Kulturalnych Województwa Podlaskiego 2001, Białystok 2001.
4. *Kultura polska 1989-1997. Raport*, Instytut Kultury, Warszawa 1997.
5. *Kultura w Białymstoku*, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, Białystok, 2000.
6. *Lokalne programy ochrony i zagospodarowania zabytkowych zespołów obronnych*, Warszawa 1999.

7. Oleksicki Antoni, *Województwo Podlaskie. Zabytki*, mps. Białystok 2000.
8. *Ocena sytuacji w zakresie kultury – zagrożenia*, Departament Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego, mps, Białystok, listopad 2000.
9. *Polityka Kulturalna Państwa. Założenia*, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 10 sierpnia 1993.
10. *Rocznik Statystyczny Województw 2000 r.*, GUS, Warszawa 2000.
11. *Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2000*, Białystok 2000.
12. *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa podlaskiego za rok 2000*, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, Białystok 2001.
13. *Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2010*, Zarząd Województwa Podlaskiego, Białystok sierpień 2000.
14. *Wiedza o kulturze*, cz. I, *Antropologia kultury*, Warszawa 1995.
15. *Województwo podlaskie. Podział administracyjny. Kompetencje urzędów. Ludzie sprawujący władzę*, Białystok 2000.